

Forskningspolitikk

Fagbladet for forskning,
høyere utdanning og innovasjon

Fri prosjektstøtte

**Samarbeid,
arbeidsdeling og
konsentrasjon**

Gaseller

Fiske12

Innhold

- 4** **Kronikk:** Forskningsmeldinga
– gjennombruddet for studentaktiv forskning?
KIM O. KANTARDJIEV
- 6** **Intervju** med Arvid Hallén:
Ønsker en tydeligere og bredere
forankret forskningsmelding
EGIL KALLERUD
- 11** **Politikk** for samarbeid, arbeidsdeling og
konsentrasjon i høyere utdanning
MATS BENNER, PETER MAASSEN OG BJØRN STENSAKER
- Tema: Fri prosjektstøtte**
- 14** **Fri prosjektstøtte** – fra bredde- til elitevirkemiddel
LIV LANGFELDT
- 16** **Større bevillinger, men faldende
succesrater og færre publikasjoner**
CARTER BLOCH OG MADP. SØRENSEN
- 18** **Systematisk kvalitetsarbejde i skandinavisk
høyere utdanning: Et varierende fænomen**
HANNE FOSS HANSEN
- 20** **En god start for regionale forskningsfond**
OLAV R. SPILLING
- 22** **Ressourcer og organisering af danske
professionshøjskoleers udviklings- og videnbasering**
TORBEN PILEGAARD JENSEN
- Tema: Gaseller**
- 24** **Hurtigvoksende foretak, innovasjoner og
forskningspolitikk – er det noen sammenheng?**
EIRIK VATNE
- 26** **Innovative vekstforetak
– ny innovasjonsindikator med trang fødsel**
SVEIN OLAV NÅS OG ESPEN SOLBERG
- 28** **Aktuelle tall**
- 31** **Notabene**
- 32** **Forskning for forandring**
KRISTIN HALVORSEN

Forskningspolitikk

nr. 2, 2012, 35. årgang, ISSN 0333-0273

Ansvarlig redaktør: Egil Kallerud

E-post: fpol@nifu.no

Redaktør Danmark: Kaare Aagaard

Redaktør Sverige: Katarina Larsen

Redaksjonssekretær: Inger Henaug

Redaksjonsutvalg: Magnus Gulbrandsen, Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Universitetet i Oslo; Lars Geschwind, KTH, Stockholm; Inge Ramberg, NIFU; Gunnar Sivertsen, NIFU; Olav R. Spilling, NIFU; Agnete Vabø, NIFU; Per Olaf Aamodt, NIFU; Sverker Sörlin, KTH, Stockholm; Niels Mejlgaard, Aarhus Universitet

Design: Helge Thorstvedt

Forsideillustrasjon: Lars Fiske

Trykk: Karin Smedsrud/RK Gruppen

Opplag: 7500

Redaksjonen avsluttet 14. juni 2012

Forskningspolitikk utgis av NIFU

Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning,

Postadresse: Postboks 5183 Majorstuen, 0302 Oslo

Besøksadresse: Wergelandsveien 7

Tlf 22 59 51 00 Fax: 22 59 51 01

www.nifu.no

Forskningspolitikk er medlem av Den Norske Fagpresses Forening og redigeres i tråd med Redaktørplakaten

Forskningspolitikk kommer ut fire ganger i året. Abonnement er gratis og kan fås ved henvendelse til fpol@nifu.no eller tlf. 22 59 51 82.

Forskningspolitikks hjemmeside:

<http://www.fpol.no>

Forskningspolitikk utgis med støtte fra

Norges forskningsråd.

Forskningspolitikk ønsker artikler, kronikker og debattinnlegg om forskning, høyere utdanning og innovasjon. Lengde: artikler maks 8000 tegn uten mellomrom; kronikker maks 6500 tegn uten mellomrom; debattinnlegg maks 4000 tegn uten mellomrom. Manus sendes til fpol@nifu.no.

Vitenskapelig kvalitet – et spenningsfylt mål

Forskningsrådets ordning for støtte til «fri forskning», FRIPRO, er et tilbakevendende tema i norsk forskningspolitikk. Ofte blir den lovprist som ett av få finansielle puster hull for «fri forskning» i et forskningsfinansieringssystem som ellers, hevdes det, er overstyrt av politikere og byråkrater. I en debatt om fri forskning der mange vidløftige

EGIL KALLERUD
redaktør

og empirisk tvilsomme påstander har vært fremmet om denne forskningens spesielle banebrytende og samfunnsomformende evner, har vi fått en evaluering av FRIPRO-ordningen som legger til rette for en etter-

rettelig, nøktern og nyansert debatt om fri prosjektstøtte.

Evalueringen bekrefter at ordningen fortjener den entusiasme og støtte den har blant forskerne, særlig universitetsforskere som får det aller meste av midlene. Det er særlig høyproduktive, mye siterte og sterkt internasjonalt orienterte grunnforskere som støttes. Men disse henter også støtte til sin forskning fra mange andre kilder, evalueringen finner ingen tydelig «FRIPRO-effekt» på deres publisering, og avslåtte FRIPRO-prosjekter finner ofte andre kilder. Evalueringen har fortjenstfullt synliggjort innebygde målkonflikter i den politikken for vitenskapelig kvalitet som ordningen er en sentral del av: høyere avslagsprosent og skjerpet konkurranse gir veletablert, om enn høykvalitativ, forskning ytterligere konkurransefordeler, og kan lett gå på bekostning av mer dristig, uferdig og risikabel forskning med særlig fornyelsespotensial. Og debatten om fri forskning og FRIPRO har nettopp dreid seg om å sikre finansieringsmuligheter for nyskapende og banebrytende forskning.

De økende avslagsprosentene under FRIPRO skyldes ikke bare trangere budsjetter, men også at bevilgningene per prosjekt har økt kraftig. FRIPRO-ordningen sies å ha utviklet seg fra et breddevirkemiddel til et elitevirkemiddel, når nå et fåtall utvalgte universitetsforskere mottar mesteparten av midlene. Slik sett kan det se ut som om FRIPRO i økende grad har blitt del av en bredere «eksellens»-politikk for konsentrasjon om de aller beste som også, og med enda større effekt, bl.a. omfatter senterordningene. Det er en politikk med varige strukturelle endringer som mål, i tråd med Forskningsrådets rolle som

«endringsagent» og et uttrykt behov for institusjonelle forskningsstrategier. Struktureffekten av store rådsbevilgninger til sentra og store prosjekter styrkes bl.a. ved vertsinstitusjonenes medfinansiering og støtte til egne vinnere - og «nesten-vinnere» - i den harde konkurransen om store rådsbevilgninger.

“I det fornyelsesperspektivet som har stått så sentralt i debatten om fri forskning, kan prisen bli for høy om for få, og da først og fremst de høyt gjennomarbeidede og langt framskredne prosjektene, får sjansen”

Behovet for effektiv «eksellens»-politikk står ikke her til debatt, men FRIPROs rolle i den kan gjøre det. I det fornyelsesperspektivet som har stått så sentralt i debatten om fri forskning, kan prisen bli for høy om for få, og da først og fremst de høyt gjennomarbeidede og langt framskredne prosjektene, får sjansen. Og om fornyelse og gjennombrudd er, som det ofte hevdes, prinsipielt uforutsigelig, så kan det være mer å hente på å redusere bevilgningsstørrelsen og også på mange andre måter å sørge for at flere får sjansen enn på å lage kriterier for «treffsikker» fornyelsespolitikk. Men det er et spørsmål som angår flere virkemidler og finansieringskilder enn FRIPRO, ikke minst universitetene selv.

Egil Kallerud

Forskningsmeldinga – gjennombruddet for studentaktiv forskning?

I sitt innspill til arbeidet med ny forskningsmelding har Norsk studentorganisasjon kommet med forslag om en ny satsing på studentaktiv forskning. NSOs leder beskriver og begrunner forslaget i denne kronikken.

KIM O. KANTARDJIEV,
leder, Norsk Studentorganisasjon
leder@student.no

Det har knyttet seg stor spenning til den kommende stortingsmeldingen om forskning, i universitets- og høyskolesektoren så vel som i instituttsektoren og i samfunnslivet. I mer enn ett år har Kunnskapsdepartementet og de to ministrene som har hatt ansvaret for meldinga, hentet både inspirasjon og innspill fra interessenter både i inn- og utland. For Norsk studentorganisasjon (NSO) har det vært spesielt viktig å få gjort sammenhengen mellom forskning og utdanning til et av de viktigste elementene i meldinga. Også den forrige forskningsmeldinga hadde en viss vekt på denne koplingen, men vi har forsøkt å få det enda mer eksplisitt og enda tydeligere.

Koplingen mellom forskning (jeg sier forskning, men dette innebærer også utviklingsarbeid) og utdanning kan ha ganske mange elementer. Den «tynneste» forståelsen av fenomenet er at utdanningen skal være basert på den nyeste forskningen. Noe flåsete innebærer det at man ikke skal lyve. Langt nærmere studentenes forståelse av forskningsbasert utdanning kommer man når man forstår det som en trening i vitenskapelige arbeidsmetoder og vitenskapelig forståelse. Akkurat hva dette innebærer i forskjellige fagfelt vil variere, men den grunnleggende ideen er at man skal være nærmest mulig forskeren, både i arbeidsmetoder og resultater.

Hvorfor er det viktig at studentene ikke bare lærer, men lærer gjennom selv å delta i en forskningsprosess? For å starte

med det mest åpenbare: Hvis vi er enige om at det er et kunnskapshierarki i UH-sektoren (og det er de fleste enige om) der vitenskapelig ansatte er øverst, gir det seg selv at jo nærmere studentene er å «være forsker», jo bedre er det. Videre så lærer studentene mer av å praktisere faget selv enn å bli fortalt hva som er eller ikke er riktig. Dette fratar ikke vitenskapelig ansatte deres privilegium å legge til rette for læring og fritar dem heller ikke fra det, men det endrer det i noen grad fra å lære bort til å fasilitere for læring.

Studentene er ressurser i forskningen

Det er verdt å merke seg at fordelene ikke begrenser seg til studentenes læring. Holbergprisvinneren i år, Manuel Castells, påpekte at utbyttet han hadde av å snakke med studentene var enormt fordi han stadig fikk nye problemstillinger fra dem. Likeledes brukte fjorårets vinnere av utdanningsprisen ved Norges Handelshøyskole sine studenter til å finne resultater og nye problemstillinger. Poenget er enkelt: 230 000 studenter er en enorm ressurs. Brukt riktig kan den bidra til å løfte forskningen i Norge. Ubrukt er den et bortkastet potensial.

Det er også et sterkt argument for å bygge ut utdanning at det veldig raskt kan bli Norges «komparative fortrinn» internasjonalt. Vi er allerede bedre enn mange andre til å ivareta denne koplingen, og selv om vi neppe kan konkurrere med de verdensledende i ett og alt, kan ikke det å ha et helt utdanningssystem som matcher de beste i verden, overvurderes. Fremover kommer vi til å måtte konkurrere om de beste hodene også internasjonalt, og da bør utdannings- og forskningssamarbeidet

videreutvikles. Vi kan rekruttere de mest motiverte studentene i verden samtidig som vi øg hegner om forskningsinteressen til de norske studentene.

Studenter formidler forskning til samfunnet

Studenter er samtidig den beste kanalen for å formidle forskning. Tidsskrift leses av en håndfull interesserte forskere, mens studentene hvert år fyller viktige samfunnsposisjoner. Først og fremst er dette viktig fordi det bidrar til å utvikle samfunnet. Og studenter som har hatt nær kontakt til forskningen, er antagelig mer tilbøyelige til å bruke den i arbeidslivet. Selv kynisk egeninteresse fra forskere burde tilsi at studentene burde møte mer forskning, det er i verste fall bare en tidsutgift til inntekts ervervelse. Jeg tror også oppriktig at samfunnets vilje til å bære kostnadene ved forskning, spesielt lang-siktig grunnforskning, vil avhenge av en oppvoksende generasjon som selv har sett nytten av forskningen og dens metoder. Uten studenter med interesse for forskning, intet samfunn med interesse for forskning.

Denne interessen bygges gjennom å gjøre studenter til aktive deltagere i forskning, ikke bare passive mottagere av den. Studenter må få kjennskap til forskningen som utføres på institusjonen, men de må også selv kunne påvirke den. *Studentaktiv forskning* handler altså om å gjøre studentene til forskere, om enn i mindre skala enn vitenskapelig ansatte. Og det er ingen grunn til å begrense det til høyere nivåer i utdanningsløpet. Det finnes utallige gode eksempler på at forskning drevet av studenter fungerer også på lavere grad.

Norges forskningsråd bør ha ansvaret

Det er i den sammenheng NSO har foreslått at det i Norges forskningsråd legges til rette for studentaktiv forskning. Vi har bedt om at det opprettes en egen pott til

“230 000 studenter er en enorm ressurs. Brukt riktig kan den bidra til å løfte forskningen i Norge”

“Sist, men slett ikke minst, kan dette bidra til at oppsplittingen mellom forskning og utdanning minker”

studentforskning. Dette har vi bedt om av tre grunner: For det første betyr det å legge det til Forskningsrådet å likestille ideen om studentenes forskning med de vitenskapelig ansattes. Ingen er så naiv at de tror det vil være det samme nivået på forskningen, men essensen er at dette ikke er tøvete prosjekt, men et seriøst forsøk på å gjøre studentene til deltagere i forsknings-Norge. Da kan vi ikke gi det til noen som ellers ikke forvalter forskningsmidler.

Det andre poenget med å knytte en slik pott til Forskningsrådet er at det vil gjøre det enklere å kople sammen forskningen som gjøres på institusjonene, og den forskningen som studentene vil utføre. Studentene verken bør eller kan være frikoplet fra det faglige arbeidet på insti-

tusjonen, og dermed er det naturlig at det blir forvaltet av det organet som forvalter annen (program-)forskning.

Sist, men slett ikke minst, kan dette bidra til at oppsplittingen mellom forskning og utdanning minker. Med stadig flere organ som forvalter og bidrar til å utvikle forskjellige deler av UH-sektorens oppgaver, er det en reell fare for at disse oppgavene ikke blir sett i sammenheng. Det har vi ikke råd til når det er koplingen mellom forskning og utdanning som står på spill.

Det er ikke store summer som skal til for å få en stor effekt. Studenter skal ikke investere i infrastruktur eller leie inn forskere med undervisningsfri. Men de kan ha behov som ikke blir dekket verken av deltidsjobben eller av institusjonene, og

det bør det finnes mulighet til. Kanskje bør også programmene i Forskningsrådet ha et større innslag av den samme tanken. Hvorfor gis det ikke ekstra midler til forskningsprosjekter som ønsker å trekke studentene med i forskningsarbeidet?

Stortingets ønske

Et av de viktigste punktene i den kommende stortingsmeldinga vil være hvordan forskningen forholder seg til utdanning. I forrige melding ba Stortinget regjeringen om «på egnet måte komme tilbake til Stortinget om hvordan man i størst mulig grad kan sikre studentaktiv forskning». Dette er en ypperlig anledning til å følge opp merknaden. Spørsmålet er om det vil være gode tonjoner med få løsninger, eller om man klarer å være ambisiøs og ikke minst følge opp ambisjonene med rammevilkår som gjør det mulig å gjennomføre dem. Dette gjelder like mye studentene som det gjelder de vitenskapelig ansatte. 🗣️

Ønsker en tydeligere og bredere forankret forskningsmelding

Intervju med Arvid Hallén

Arbeidet som skal munne ut i ny forskningsmelding våren 2013, er i gang (se *Forskningspolitikk* nr. 1, 2012). Mange har levert innspill til arbeidet innen fristen i mars. Det som peker seg ut som det antatt tyngste, er levert av Norges forskningsråd. Det er også det klart lengste, hele femti sider om de aller fleste temaer forskningsmeldinger vanligvis omhandler; men det er «femti sider med innsikt, dybde og ikke minst: helhet», lover rådets direktør Arvid Hallén på rådets hjemmeside. *Forskningspolitikk* ønsket Halléns hjelp til å finne fram til det Forskningsrådet mener er særlig viktig og nytt i innspillet.

FOTO: MARTIN SKULSTAD

EGIL KALLERUD,
redaktør, Forskningspolitikk
fpol@nifu.no

Forskningsrådet har åpenbart lagt mye arbeid i dette innspillet. Er det egentlig bryet verdt? Vi blir stadig minnet om at stortingsmeldinger har en problematisk status, sist med norske bønders erfaringer med det de oppfattet som regjeringens brudd i landbruksforhandlingene med sine «løfter» i landbruksmeldingen. Ingen bindende vedtak blir fattet når meldinger behandles, og forholdet mellom meldinger og faktisk politikk kan ofte framstå som skjævt og tilfeldig, slik en i forskningspolitisk sammenheng kan finne eksempler på når forskningsbudsjettene legges fram. Forskningsmeldingers mål og planer er ofte så bredt og vagt formulert at de noen ganger knapt gir holdepunkt for å vurdere om de blir fulgt opp eller ikke. Og den regjeringen som skal legge fram denne meldingen, har ikke stått bak mange nye initiativ. En opposisjonspolitiker uttalte nylig at den kommende meldingen har hun knapt andre forventninger til enn at den faktisk blir skrevet. Dere har større forventninger enn som så?

Jeg ser enhver ny forskningsmelding som en ny mulighet til å være med på å utvikle politikken og gjøre kunnskapspolitikken enda mer sentral. Vi kjenner naturligvis meldingsgenren og vet at alt ikke uten videre blir praktisk og konkret politikk. Men en melding er også en måte å tegne

opp det landskapet vi – forskningsnasjonen og forskningsaktørene – står i på, både når det gjelder det vi mener vi har oppnådd, hvilke utfordringer vi står overfor og hvilke nye grep som bør tas. Noen har beskrevet norske forskningsmeldingers historie som de brutte løfters historie. Vekstambisjonene innfris sjelden på kort sikt, men det utvikles likevel politikk i meldingene. Og de må også leses som en oppdatert beskrivelse av forskningssystemet. Noen av de beste meldingene har trukket oss framover i forståelse. En melding er også en anledning for Stortinget, i første omgang den direkte berørte stortingskomiteen, til å gå bredt inn i forskningspolitikken og debattere analyser, utfordringer og tiltak, selv om stortingsdebatten kanskje ikke alltid er like spennende.

Så meldingsprosessen bør først og fremst ses som en anledning til å skape ny forståelse og til å debattere?

Ja, men selsagt også til å trekke opp rammer for ny politikk. På sitt beste kan en melding definere en ny retning for politikken, sette nye spørsmål i fokus. Jeg vil ikke være med på å snakke forskningsmeldinger ned, vi har altfor mange hverdager til ikke å gripe denne muligheten til litt fest. Og meldingene har blant annet

betydning ved at vi i budsjett dokumenter og i strategier knytter an til meldingene og på den måten bidrar til å holde i hevd mål og ambisjoner som er nedfelt der. De siste åra har vi lagt stor vekt på dette. Men vi kan ikke i utgangspunktet betrakte det som står i en melding som iverksatt. Vi må fremme det som rådgiver og aktør. Noen ganger kan det gå kort tid fra melding til politikken tar en ny retning.

Hvis vi ser tilbake på 2009-meldingen, er det mange eksempler på at tiltak og vedtak som profilerer faktisk politikk, i liten grad samsvarer med det som sto i meldingen. Dere har ikke fått særlig gjennomslag for forslaget om å styrke klimaforskningen, noe av det viktigste som har skjedd i perioden – som styrkingen av FRIPRO – er ikke nevnt i meldingen, de overordnede temaprioriteringene har, med unntak av det som skjedde gjennom Klimaforliket, gjennomgående vært vagt og svakt fulgt opp, og politikken har like mye vært preget av at tidligere sentrale tiltak – som forskningsfondet og gaveforsterkningsordningen – er blitt avvirket, mens få nye, egne initiativ er kommet fra denne regjeringen.

Den forrige meldingen var nok mest en ajourføring av politikken, men den redefinerte målbildet på en interessant måte, og dette har lagt klare premisser for vår →

“Noen av de beste meldingene har trukket oss framover i forståelse”

oppfølging. Det er riktig at det ikke er et én-til-én-forhold mellom melding og faktisk politikk, langt derifra - og jeg har selv vært skuffet når det jeg trodde var ganske klare forpliktelser forsvinner i tumultene i budsjettprosessen. Men en melding skaper et mulighetsrom; vi må prøve å utnytte de ofte ambisiøse perspektivene en melding trekker opp og som både setter retning for og spiller med i den politikken som utvikler seg fra år til år. Jeg ser forskningsmeldinger som en mulighet til å få satt ambisiøse politiske mål som vi kan arbeide mot. Det gir oss også et grunnlag for å si fra når budsjettene tydelig ikke følger opp disse ambisjonene.

“det ville representere en ønskelig fornyelse av forskningsmeldingsgenren om en denne gang lyktes med å få til et bredere engasjement og en sterkere forankring på tvers av departementene”

Men målene og ambisjonene er gjerne vagt og generelt formulert; ville det vært mulig og ønskelig å få en tydeligere og mer forpliktende melding denne gang?

Det bør være mulig og er klart ønskelig. Vi ønsker tydeligere og mer forpliktende mål og prioriteringer i meldingen og ønsker å bidra til dette. Men meldinger holder seg gjerne unna budsjettforpliktelser. Ellers kan det også for Forskningsrådet være vanskelig å være tydelige nok. Forskningsrådet forvalter hele bredden av interesser i forsknings- og innovasjonssystemet og må bringe inn så mange elementer i bildet at vi selv kan ha problemer med å være skarpe og tydelige.

Nå bestreber forskningsmeldinger seg tilsynelatende på å fange opp denne bredden, samtidig som det kan diskuteres om de i praksis fanger opp bredden av interesser og delpolitikker og lykkes i å utvikle en samlet politikk for forskningen i full bredde. Forskningspolitikk er jo en utpreget tverrsektoriell politikk, der mange departementer spiller en sentral rolle. Men slik disse meldingene utarbeides, ender de gjerne opp som politiske dokumenter som er vesentlig tydeligere og mer konkrete på Kunnskapsdepartementets eget ansvarsområde enn de er på områder som hører inn under andre departementers hovedansvar. Må det være slik?

Det er liten tvil om at samtlige norske forskningsmeldinger bærer preg av at de er utarbeidet i ett departements hovedregi, til tross for at saksfeltet involverer og burde engasjere alle departementer. Jeg

understreker så ofte jeg kan at det ville representere en ønskelig fornyelse av forskningsmeldingsgenren om en denne gang lyktes med å få til et bredere engasjement og en sterkere forankring på tvers av departementene. Rådet bidrar selv aktivt til å legge til rette for helhet og samarbeid mellom departementer, bl.a. gjennom våre budsjettinnspill, der vi ved å synliggjøre hvordan våre forslag til ett departement forholder seg til andre departementer, gir departementene et koordineringsinstrument. Men det ville være en stor styrke om også meldingsarbeidet skjer på grunnlag av et bredere engasjement. Kristin Halvorsen er en forskningsminister som

er spesielt godt skodd til å bringe departementene sammen om forskningspolitikken.

Et sentralt element i deres innspill er forslaget om nye tematiske mål og om at tematidimensjonen bør bli enda mer sentral. I dette ligger vel også en understrekning av ulike sektordepartementers hovedansvar for helt sentrale deler av forskningspolitikken?

Ja, i høyeste grad, det er et klart budskap i innspillet om at disse departementene må engasjere seg tungt. Forskningspolitikk for innovasjon er f.eks. i stor grad Nærings- og handelsdepartementets ansvar og må skrives med et tungt engasjement fra dette departementet. Men det ligger også et annet hovedbudskap i dette: det er en klar trend at forskning spiller en stadig større rolle i samfunns- og næringsutviklingen generelt, og alt tyder på at forskningssystemet vil oppleve vekst. Da er det viktig å erkjenne at det er samfunnets behov for forståelse, innovasjon, problemløsning og

Hallén om FRIPRO

I anledning evalueringen av Forskningsrådet FRIPRO-ordning (se s. 14 i dette nummer av Forskningspolitikk) kommenterte Hallén også evalueringens spørsmål om hvorvidt ordningen i tilstrekkelig grad oppfyller målet om fornyelse i forskningen, og om en bør spre innsatsen mer ved å redusere størrelsen på prosjektbevilgningene.

- Vi har lenge ønsket å styrke FRIPRO-ordningen, etter at den over tid var blitt hengende etter. Den kom delvis i budsjettklemme i konkurranse med andre formål som har vært prioritert på Kunnskapsdepartementets budsjett. Eksempler på slike er satsingen på infrastruktur og FUGE-programmet, og gaveforsterkingen kan også nevnes. Alle disse satsingene styrker også grunnforskning, men samlet førte dette til en svekkelse av FRIPRO. Mye er rettet opp gjennom prioriteringene de siste årene. Men debatten om FRIPRO har vært forkjær når den skaper et inntrykk av at det finnes forskning som er fri og forskning som ikke er fri, og derfor annenrangs. All forskning skal være fri, også der den finansieres innenfor tematiske programmer. I mange av våre store programmer er det mye støtte til grunnleggende langsiktig forskning, og jeg har hatt moro av å vise at Vitenskapsakademiets medlemmer henter finansiering fra mange ulike kilder i Forskningsrådet. Når det

gjelder den videre utviklingen av FRIPRO, er vi inspirert av ERCs, det europeiske forskningsrådets Starting Grants til yngre fremragende forskere. Vi vurderer å gjøre noe liknende som en varig og integrert del av FRIPRO. Vi ser også et behov for å spisse FRIPRO mot virkelig nyskapende forskning for å redusere den innebygde slagsiden i all fagfelleevaluering til fordel for det etablerte. Men da må vi også finne oss i at risikoen for mislykkede prosjekter øker. Men FRIPROs rolle er også å supplere finansieringsordninger med tematiske prioriteringer.

- Det har vært viktig å øke prosjektstørrelsen, men vi ser at det nå kan være aktuelt å redusere kravet til størrelsen på prosjekter slik at vi ikke beveger oss i retning av et «winner takes all»-system som ikke er sunt. Vi har understreket vår komplementære rolle til institusjonene. Institusjonene må ta ansvar for mindre driftsmidler til egne forskere. Kanskje er mangelen på slike midler den aller største svakheten i dagens finansieringssystem. Noe av den frustrasjonen som har blitt kanalisert inn i debatten om fri prosjektstøtte, kan være en konsekvens av at mens vi har beveget oss opp i prosjektstørrelse, så har ikke institusjonene maktet å dekke de behov vi dermed ikke kan møte. Det var dette problemet SMÅFORSK sprang ut av, og det krever fortsatt oppmerksomhet.

teknologit utvikling som er det store bakteppet for denne ekspansjonen; forskningssystemet må anerkjenne at samfunnsbegrunnelsen og -behovene ligger i bunnen. Derfor er det frustrerende å høre innspill fra forskningsaktører som politikerne lett kan tolke i retning av: send mer penger, ikke spør. Vårt innspill uttrykker et ønske om å spisse målbildet i retning av tydeligere prioriteringer. Men også de tverrgående målene - kvalitet, langsiktighet, effektivitet, internasjonalisering – må med; de definerer forutsetninger som må være oppfylt for at systemet skal levere opp mot samfunnsutfordringene. En slik forutsetning er at det må være tilstrekkelig med midler til helt åpne tillysninger.

Det tematiske målbildet eller utfordringene dere fremmer forslag om likner det fra 2009-meldingen, men skiller seg også på flere punkter fra det (se boks neste side). De tematiske prioriteringene har ofte framstått som allmenne og vidtfavnende og som lange lister over forskningstemaer uten tydelige prioriteringssignaler. Er deres forslag så mye bedre i så henseende? Ta f.eks. «ressursbasert forvaltning og næringsutvikling», det synes svært bredt og vidtfavnende?

Jo, både dette og andre temaer kan nok sies å favne vidt, men det ligger en tanke bak: Norges økonomi er i høy grad ressursbasert, og forskning skal fortsatt bidra til at Norge har verdens mest avanserte ressursbaserte økonomi. Både for petroleumsressurser, marine ressurser og

for ressurser fra jord- og skogbruk er dette både et forvaltnings- og et næringssspørsmål. Vi vil også få en økende interesse for mineralressurser. Prioriteringen er bred, men altså sterkt knyttet til det norske ressursgrunnlaget.

Hva med de andre?

Klima står fast fra tidligere, og skal ikke bare omfatte studier av klimasystemet; også konsekvenser av klimaendringer og klimatilpasninger må med. På energiområdet og innen miljøteknologi gjelder det å utvikle grønn teknologi og en grønnere økonomi. Den globale økonomien vil bli grønnere, og vi må være med og utnytte mulighetene der vi har fortrinn, slik vi satser på vindmøller til havs. Helse/velferd var tydelige hovedtemaer forrige gang og er det også i vårt innspill nå. Vi har også trukket fram utdanning, kompetanse og kulturell kapasitet. En slik prioritering tilfører debatten en ny dimensjon, bl.a. knyttet til det som har vært kalt samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger. Jeg var skuffet da den forrige forskningsmeldingen ikke fulgte opp vårt forslag om å gi dette temaet status som hovedprioritering. Nå gjør vi et nytt forsøk og tror at grunnlaget for å få gjennomslag er bedre.

Satsingen på generiske teknologier skal ifølge deres forslag ikke være egne prioriteringer, men bli integrert i og distribuert mellom temaområder? Bør vi ikke lenger ha en egen teknologipolitikk?

Dette er et dilemma og kanskje et svakt punkt i innspillet. Satsing på generiske teknologier, «enabling technologies», må stå sentralt på alle områder. Det sentrale poenget er eksplisitt skrevet inn i innspillet, og på programnivå vil rådet fortsatt ha egne programsatsinger både på bioteknologi, IKT og nano-/materialteknologi.

En annen implikasjon og mulig kostnad ved deres forslag til tematiske målbidde er også at dere synes å nedtone det som kanskje framsto som 2009-meldingens tydeligste signatur – de såkalt «globale utfordringene». I deres forslag er det globale kun deelementer innenfor hvert enkelt temaområde. Kan det føre til at det økende fokuset på globale perspektiver og utfordringer som forrige melding bidro til, igjen blir usynliggjort?

Det vil i tilfelle være å misforstå våre intensjoner. Vi understreker at det globale perspektivet må gjennomsyre temaene. Og flere temaområder spiller opp til det globale – klimaendringer, ressursforvaltning, matsikkerhet, fornybar energi, miljøteknologi og helse er alle temaer som er →

“Jeg er likevel ikke så bekymret for at vi sprer oss for mye. Har vi ikke noe å tilby, får vi heller ikke til samarbeid”

tydelig knyttet til globale utfordringer. De globale utfordringene er spørsmål som tvinger seg på i det stadig mer omfattende internasjonale forskningssamarbeidet – innenfor EU og innenfor bilateralt og multilateralt samarbeid - og vil kreve en betydelig ressursinnsats.

Internasjonalisering og internasjonalt samarbeid står naturlig nok sentralt i deres innspill. Men i hvilken grad har dere gått inn på de virkelig store prioriteringsutfordringene på dette området? Det må f.eks. være et tankekors at Norge som en svært liten forskningsnasjon og som eneste nordiske land deltar i alle ti av EUs såkalte «joint programming initiatives». Denne deltakelsen vil kreve en betydelig ressursinnsats; er vi i ferd med å bli for altetende, er vi blitt så opptatt av å «være med» på alt som foregår i EU, at det går på bekostning av gjennomtenkte og velbegrunnede prioriteringer i internasjonaliseringspolitikken?

Det kan virke litt overraskende at vi er med i alle JPI-ene; det skyldes delvis at ulike berørte departementer har vært pådrivere for å få oss med. Men som den vesle forskningsnasjonen vi er, må vi evne å trekke på den kunnskapsutviklingen som skjer internasjonalt på alle felt. Vi bør være bredt koplet på denne utviklingen for å kunne høste og anvende kunnskap over brede områder. Men vi er ikke like tungt inne på alt, og det vil skje en betydelig reell prioritering når vi kommer inn i en mer operativ fase. I noen sammenhenger vil vi være relativt marginalt inne og kanskje nesten ikke bidra med midler, mens vi i andre bør være drivere og sitte i førersetet. Prioriteringene vil komme gjennom doseringen av ressursene i de ulike satsingene.

Men de betydelig økende nasjonale ressursene som det europeiske samarbeidet vil kreve, kan gjøre at dette kan komme i skvis i forhold til så vel særnorske prioriteringer som samarbeid ut over Europa?

Ja, vi står overfor utfordringer med prioriteringene. Også her må vi følge flere spor. De brede tilkoplingsmulighetene som det europeiske samarbeidet representerer, vil fortsatt være helt sentrale for oss. Samtidig må vi målrettet utvikle samarbeid langs andre akser. Vi vil uten tvil måtte opprettholde og videreutvikle det

brede samarbeidet med USA. Vi utfordrer nå våre programmer konkret til å ta en diskusjon om hvorvidt de på sitt område bør utvikle særskilte samarbeidsakser – som for eksempel mot Kina, India og Brasil. Det siste er nå særlig aktuelt innenfor petroleum. Utviklingen i Brasil tilsier at vi her kan ha mye å lære og mye å tilby. Det er en samarbeidsakse som Petromaks-programmet må realisere. Vi må bli bedre til å begrunne våre valg, slik at vi ikke går i alle retninger. Jeg er likevel ikke så bekymret for at vi sprer oss for mye. Har vi ikke noe å tilby, får vi heller ikke til samarbeid. Det viktige er å se hvor vi kan og bør sette inn særskilte ressurser slik at vi virkelig kan tilby noe, for dermed også å kunne få innpass og tilgang til ny kunnskap.

Du fremhever Forskningsrådets brede ansvarsområde som en styrke for å se helheten i forskningspolitikken og for å skape grunnlag for koordinering, samtidig som dette også reiser utfordringer med hensyn til tydelighet, profilering og prioritering. For å komme tilbake til innspillet: det er utvilsomt godt og innsiktsfullt skrevet, men det er også svært langt og behandler mange store og små temaer, og det er kanskje ikke helt tydelig på hva som er viktigere enn annet og hvor det er særlig behov for nye grep.

Vi startet ut med en tanke om at vi skulle trekke ut områder der vi virkelig trenger ny politikk. Men bordet fanger når denne prosessen skjer i bred dialog med hele vårt styresystem; det er en god ting, men fører også til bredde og til kompromisser. Vår styrke er at innspillet er avstemt i stor bredde; det vi taper på spissing vinner vi på at mange syn og interesser er avveid. Dette gir bred forankring.

Men vi har tydelig fremhevet områder der det er behov for ny politikk. I tillegg til fornyelsen av temaområdene peker vi på fem områder der det virkelig bør skje noe nytt:

- Fortsatt fokus på institusjonenes evne til å sikre kvalitet og effektiv ressursutnyttelse. Dette dreier seg ikke minst om rekruttering, som vi setter høyt på dagsorden. Forskningssystemet må ha attraktive tilbud til de flinkeste, det er ikke alltid tilfellet i dag. Særlig universitetene må utvikle seg for å håndtere den store rekrutteringsutfordringen som vil komme.

- Politikken for forskning for innovasjon i næringslivet bør videreutvikles. Vi bør bl.a. senke tersklene mellom oss i virkemiddelapparatet og næringslivet. Vi bør fortsatt sikte mot to-prosent-målet, dvs. at næringslivets FoU-utgifter bør tilsvare to prosent av Norges brutto nasjonalprodukt. Det er urealistisk med dagens næringsstruktur, men vi må legge bedre til rette for at vi kan bevege oss mot et mer kunnskapsintensivt næringsliv, og meldingen må fornye politikken på dette området.
- Satsing på forskningsbasert innovasjon i offentlig sektor. Dette er virkelig en av våre store utfordringer de neste tiårene, og vi har her allerede tatt initiativ som får positiv respons, både faglig og politisk.
- Styrke internasjonaliseringen for å utvikle norsk forskning. Mer av ressursene vil fordeles gjennom internasjonale konkurransearenaer, og vi må sette enda mer inn på å styrke vår evne til forpliktende samarbeid og til å konkurrere i internasjonal sammenheng, bl.a. også ved å skape nasjonale rammebetingelser for å hevde oss og bidra i det internasjonale samarbeidet.
- Mekanismene for helhetlige prioriteringer må styrkes. Forskningsfondet ble nedlagt, men fondets budsjettekniske arvtaker, den nye «post 53» på Kunnskapsdepartementets budsjett for «overordnede forskningspolitiske prioriteringer» har et potensiale som en mekanisme for helhetlige prioriteringer. Men da må den brukes aktivt ut fra de mål som lå i Forskningsfondet. ☹

Nye tematiske hovedinnsatsområder

Forskningsrådets forslag om nye tematiske hovedinnsatsområder i norsk forskningspolitikk:

- Ressursforvaltning og næringsutvikling
- Klimaendringer og klimaomstilling
- Fornybar energi, petroleum og miljøteknologi
- Bedre helse og velferd
- Utdanning, kompetanse og kulturell kapasitet

De bør ifølge Forskningsrådet erstatte disse strategiske målene i forskningsmeldingen fra 2009:

- Globale utfordringer
- Velferd og forskningsbasert profesjonsutøvelse
- Næringsrelevant forskning på strategiske områder
- Bedre helse og helsetjenester
- Kunnskapsbasert næringsliv i hele landet

Norsk fusjon: Høgskolen
i Oslo og Akershus

Fotograf: John Anthony Hughes/HIOA

Politikk for samarbeid, arbeidsdeling og konsentrasjon i høyere utdanning

Status i Norge i lys av erfaringer fra Sverige og Finland

Etter en langvarig periode med ekspansjon og utbygging i høyere utdanning har utviklingen i mange land gått over i en fase preget av ombygging og konsolidering. Denne politikken har mange navn. I Europa snakkes det gjerne om behovet for «diversity», for et mangfoldig system for høyere utdanning. I Norge har regjeringen gjennom flere år søkt å stimulere til initiativ fra lærestedene for økt samarbeid, arbeidsdeling og konsentrasjon (SAK) i sektoren. Denne artikkelen vurderer den norske SAK-politikkens mål, virkemidler og effekter og sammenlikner med utviklingen i høyere utdanning i Sverige og Finland.

MATS BENNER,
professor, Lund Universitet,
mats.benner@fpi.lu.se

PETER MAASSEN,
professor, Universitetet i Oslo,
peter.maassen@ped.uio.no

BJØRN STENSAKER,
professor, Universitetet i Oslo,
bjorn.stensaker@ped.uio.no

Den norske SAK-politikken bygger på en antakelse om at SAK er et Colombi egg som vil bidra både til økt kvalitet, høyere effektivitet og større mangfold i sektoren. I tråd med moderne styringstenkning har regjeringen nøydt seg med å angi målene, mens iverksettingen i stor grad har vært overlatt til lærestedene selv.

Ennå uviss effekt

De mange SAK-initiativene indikerer at politikken har skapt involvering og engasjement i sektoren. De mest synlige initiativene er uten tvil de mange fusjonene, forsøk på fusjoner og samarbeids-konstellasjoner mellom høyskoler og mellom høyskoler og universitet. Men →

SAK har også skapt grobunn for en rekke mindre synlige initiativ knyttet til administrativ rasjonalisering, samarbeid på fag- og studienivå, innenfor ulike profesjoner samt i ulike landsdeler. Samtidig er det vanskelig å måle de store effekter av initiativene. Det kan skyldes at potensielle effekter først vil bli synlige på lengre sikt, mens det som dominerer bildet for øyeblikket, er mye «støy» knyttet til sammen-slåingsprosesser, interne konflikter og maktkamper som gjerne oppstår når etablerte strukturer endres. Det er derfor noe tidlig å felle en endelig dom over SAK-politikkens effekter.

Sprikende mål

Ser en nærmere på SAK-politikkens mål, kan det imidlertid stilles spørsmål ved om den har tilstrekkelig potensial for å lykkes. Vurdert hver for seg er effektivitet, kvalitet og mangfold mål det er enkelt å slutte seg til, men hvor godt henger de sammen? Mye empiri viser at samarbeid er gunstig for effektiviteten i et systemperspektiv. Det er utvilsomt også mulig å hente ut stor-driftsfordeler i norsk høyere utdanning. Mye empiri tyder også på at arbeidsdeling bidrar til økt mangfold og at konsentrasjon kan bidra til kvalitetsheving – selv om det hersker uenighet om hva som er optimal konsentrasjon. Problemene oppstår når man ønsker seg alt dette på en gang.

Institusjonssammenslåinger har et stort potensial for å øke systemeffektiviteten, men de fører i seg selv verken til konsentrasjon eller mangfold. Problemene med å få realisert mange fusjonsprosesser henger kanskje nettopp sammen med at man på lærestedsnivå ikke har funnet gode løsnin-ger på konsentrasjons- og mangfoldsproblematikken.

Svake virkemidler

Kunnskapsdepartementet har årlig satt av 50 millioner kroner for å stimulere lærestedene til å utvikle ulike SAK-initiativ. Sett i forhold til de summer som for øvrig allokeres til sektoren, er 50 millioner kroner en ytterst liten sum. At så lite midler er tilgjengelig er kanskje også en del av forklaringen på at Kunnskapsdepartementet tidlig i 2012 bare hadde bevilget 5 millioner til konkrete SAK-prosjekter og etterlyser mer solide og overbevisende prosjekter fra sektoren. 50 millioner kro-

ner er neppe tilstrekkelig til å gjøre SAK til en suksess.

Finansieringssystemet i norsk høyere utdanning er i utgangspunktet lite tilpasset SAK-politikken. Det har riktignok elementer som belønner effektivitet, men mangler elementer som i vesentlig grad bidrar til å styrke konsentrasjon og mangfold. De årlige styringsdialogene mellom departementet og lærestedene kunne hatt en viktig utfyllende funksjon i SAK-politikken, men disse spørsmålene synes så langt ikke å ha

“Bildet av situasjonen i høyere utdanning i Sverige er dermed at styringen er indirekte og skjer i en ukoordinert form”

vært spesielt sterkt vektlagt i denne prosessen. I denne sammenheng er det også en utfordring at lærestedene behandles individuelt og ikke som deler av et større utdanningssystem, slik SAK-politikken legger opp til.

Lite koordinerte styringsaktører

Ut fra SAK-politikkens systemperspektiv på høyere utdanning kan det også være et spørsmål om de nasjonale styringsaktørene i tilstrekkelig grad er samordnet. I Norge gjelder dette Kunnskapsdepartementet, Norges forskningsråd og NOKUT. Begge de sistnevnte har et spesielt ansvar for kvalitetsaspekter i norsk høyere utdanning, enten gjennom konkurranse (om forskningsprosjekter) eller gjennom (kvalitets-)standarder (knyttet til lærestedene og deres studieprogrammer). Konkurranse om forskningsmidler kan fremme SAK-politikkens konsentrasjonsmål, og NOKUT kan gjennom sine evalueringer og akkrediteringer fremme konsentrasjon ved å hindre etablering av satsinger som ikke har et tilstrekkelig godt faglig fundament. Slik sett kunne en hente betydelige SAK-politiske gevinster gjennom sterkere samordning av de tre styringsaktørene. Men dagens politikk vektlegger snarere disse tre organenes uavhengighet enn evnen til koordinering.

Styring gjennom endrede rammebetingelser i Sverige

Etter tiår med ekspansjon i høyere utdanning har Sverige rundt 40 universiteter og

høyskoler som både driver med utdanning og forskning. Frem til midten av 2000-tallet så denne utviklingen ut til å fortsette med stadige initiativ for å etablere nye universiteter. De siste 6-7 årene har markert et brudd med denne politikken. Samtidig er SAK-begrepet ikke relevant for utviklingen i Sverige. Det smaker av en politisk styring som ikke er ønsket, og svenske myndigheter har vært svært tilbakeholdne med å antyde at det er behov for strukturendringer i sektoren. Men det

har samtidig skjedd dramatiske endringer i lærestedenes rammebetingelser. Som en følge av sterkere fokus på kvalitet og konsentrasjon i forskningspolitikken, har de etablerte lærestedene styrket sin økonomi. Nyere universiteter har tappt i konkurransen om forskningsmidler og er i dag på leting etter både nye identiteter og nye allianser. Som utdanningsinstitusjoner spiller de nye lærestedene en viktig rolle i svensk økonomi, ikke minst som buffer i et arbeidsmarked i stadig endring. Avhengigheten av etterspørselen etter utdanning har i oppgangstider skapt grunnlag for vekst, men store utfordringer når etterspørselen etter utdanning går ned. I dagens situasjon da etterspørselen etter studieplasser er begrenset, må de nye universitetene skjære ned på antallet studieplasser og si opp vitenskapelig ansatte, samtidig som forskningsressursene deres krymper. De nye universitetenes rammebetingelser endres også av et nytt system for kvalitetsvurdering som legger særlig vekt på kvaliteten på studentenes avsluttende eksamensarbeider. Dette kan over tid favorisere de lærestedene som rekrutterer de beste studentene og lærerne, og øke risikoen for at de nye universitetene blir tapere i evalueringsregimet.

Bildet av situasjonen i høyere utdanning i Sverige er dermed at styringen er indirekte og skjer i en ukoordinert form – endringer i forskningspolitikken, utdanningskapasiteten og evalueringsfeltet skaper til sammen svært ulike rammebetingelser for lærestedene. Noen universiteter har slått seg sammen til nye læresteder (Linnéuniversitetet og Stockholm Dramatiska Högskola), men fusjonsinitiativene er foreløpig få. Mye foregår likevel under overflaten. Flere av de eldre universitetene synes nærmest å implodere som følge av at distinkte og stadig mer

“Slik sett kunne en hente betydelige SAK-politiske gevinster gjennom sterkere samordning av de tre styringsaktørene”

Til venstre: Svensk fusjon: Linnéuniversitetet.
Til høyre: Finsk fusjon: Aalto-universitetet

Fotograf: Nisse Nilsson/Linnéuniversitetet

A?

Aalto-yliopisto

© Aalto-universitetet

Samme utfordringer – forskjellige løsninger?

Situasjonen i Norge, Sverige og Finland synes i utgangspunktet å være relativt lik. En utbygging av høyere utdanning har blitt avløst av en ombygging av sektoren. De politiske føringene fremhever – direkte og indirekte – behovet for konsentrasjon og arbeidsdeling i sektoren. Mens man imidlertid i Norge og Sverige i stor grad overlater disse spørsmålene til lærestedene selv, synes man i Finland, spesielt når det gjelder sammenslåingene i universitetssek-

autonome enheter internt ved lærestedene har fått en kraftig økning i ressurstilførselen, samtidig som flere av de nye universitetene står overfor en fundamental krise på grunn av manglende ressurser til så vel utdanning som forskning. I begge tilfeller synes man fra politisk hold å være tilbakeholden med å bidra til å løse utfordringene.

Politisk styring og store kutt i Finland

Også Finland har – som Norge og Sverige – hatt et relativt stort antall læresteder (20 universiteter, 30 høyskoler). Samarbeid og sammenslåinger har derfor stått høyt på dagsorden siden midt på 2000-tallet. Som et element i en større kvalitets- og effektiviseringsreform ba Utdanningsdepartementet da om forslag til konkrete prosjekter fra sektoren. Universitetssektoren ble spesielt prioritert i starten, og en fikk en ny lov for denne delen av høyere utdanning. Tre større sammenslåingsprosjekter ble støttet av Utdanningsdepartementet: Universitetene i Joensuu og Kuopio ble slått sammen til et nytt universitet i østlige deler av Finland. I Turku ble universitetet i byen slått sammen med den lokale handelshøyskolen, og i Helsinki ble det tekniske universitetet, handelshøyskolen og kunst- og designhøyskolen i 2010 slått sammen til det etter hvert så omtalte Aalto-universitetet. Mye ressurser ble tilført som en del av sammenslåingsprosessen. Aalto-universitetet mottok f.eks. rundt 700 mill. euro (200 mill. euro fra privat næringsliv og 500 mill. euro fra

“mange synes å slite med å finne hensiktsmessige organisatoriske løsninger på de samarbeids- og fusjonsforsøkene som er initiert”

regjeringen og de tre fusjonerte universitetene) for å etablere «Aalto University Endowment». Målet med denne satsingen var å sikre en egenkapital som universiteter kan bruke for å finansiere strategiske forsknings- og utdanningsaktiviteter.

Den nye universitetsloven som trådte i kraft i 2010, innebærer store endringer for universitetene både når det gjelder institusjonell status og dermed også for personal, økonomi og styringen av disse lærestedene. Universitetene er ikke lenger statlige. De kan velge om de vil ha status som selveiende offentlig organisasjon eller som privat stiftelse. Det siste innebærer at de vitenskapelig ansatte ikke lenger er offentlig ansatte, men universitetsansatte med individuelle arbeidsavtaler.

I det finske utdanningsdepartementets opprinnelige planer fantes en intensjon om at høyskolesektoren også skulle reformeres med tanke på en tydeligere arbeidsdeling i sektoren. Finanskrisen har imidlertid satt en stopper for disse reformplanene. De SAK-ambisjonene som var lagt for høyskolesektoren, har derfor blitt avløst av et (opptil) 30 prosent kutt i ressurstilførselen og et overveldende fokus på innsparing og rasjonalisering.

toren, å ha en mer aktiv tilnærming på politisk nivå, både som pådriver for sammenslåinger og - ikke minst - ved å støtte dem økonomisk. Finske universiteter har også fått tilført finansielle muskler til å iverksette større strategiske satsinger på lærestedsnivå. Også i Sverige har de etablerte universitetene fått tilført betydelige ressurser, men i en fragmentert form som vanskeliggjør overordnede strategiske satsinger. Her kan det være lærdommer å trekke i et norsk perspektiv – det synes å være behov for både en mer aktiv politisk styring og en ressurstilførsel som styrker universitetenes strategiske kapasitet på overordnet nivå. For høyskolesektoren/de nye universitetene synes situasjonen å være mer uavklart i både Norge, Sverige og Finland. I de to sistnevnte landene beveger man seg i retning av en ressurskrise som kan få dramatiske konsekvenser for denne delen av høyere utdanning. Håndteringen av denne krisen i Sverige og Finland kan gi interessante erfaringer for de tilsvarende norske lærestedene, der mange synes å slite med å finne hensiktsmessige organisatoriske løsninger på de samarbeids- og fusjonsforsøkene som er initiert. ☞

Fri prosjektstøtte – fra bredde- til elitevirkemiddel

Fri prosjektstøtte – FRIPRO – er Norges forskningsråds åpne konkurransearena for midler til grunnforskning uten noen føringer på tema eller formål. Den nylig gjennomførte evalueringen av virkemidlet viser at det innfrir målet om å støtte internasjonalt orientert, grunnleggende forskning av høy vitenskapelig kvalitet. Evalueringen viser også at det er usikkert i hvilken grad FRIPRO bidrar til faglig fornyelse, som også er et av virkemidlets sentrale mål. Hvordan faglig fornyelse i større grad bør og kan fremmes, er blant de spørsmål Forskningsrådet vurderer i den pågående prosessen med å utforme fremtidens FRIPRO.

LIV LANGFELDT,
forsker, NIFU
liv.langfeldt@nifu.no

Fri prosjektstøtte er et av Forskningsrådets sentrale virkemidler for å fremme grunnleggende forskning. Formålet til dagens FRIPRO er å få fram forskning av høy vitenskapelig kvalitet – gjennom åpne utlysninger og nasjonal konkurranse – samt bidra til rekruttering, grunnleggende teori- og metodeutvikling, faglig fornying, internasjonal orientering og samarbeid. Den frie prosjektstøtten går tilbake til før Norges forskningsråd ble etablert i 1993. Inntil midten av 1980-tallet var mesteparten av de tidligere forskningsrådenes støtte «fri», dvs. det var åpne utlysninger – fra ulike fagkomiteer – uten programføringer. Utlysningene fra de tidligere disiplinbaserte fagkomiteene er nå forent i et felles virkemiddel – FRIPRO – og

innvilgelsesprosenten har samtidig sunket – fra 26 prosent i 1995 til 19 prosent i 2005 og 11 prosent i 2010. En tidligere NIFU-studie viste at 465 prosjekter fikk bevilgning under fri prosjektstøtte i 1995; i 2010 var det 118 prosjekter som fikk støtte. Samtidig fordelte Forskningsrådet i perioden 2005-2010 nesten seks ganger så mye midler gjennom sine programmer som gjennom FRIPRO. Fri prosjektstøtte har slik endret innretning fra tidligere å være et generelt breddevirkemiddel til å bli et elitevirkemiddel der noen utvalgte universitetsforskere nå mottar mesteparten av midlene. Samtidig er fri prosjektstøtte en restkate-

gori: virkemiddelet er viktigst for felt hvor det ikke er relevante forskningsprogram eller andre finansieringskilder.

Hard konkurranse

Evalueringen konkluderer med at FRIPRO har god måloppnåelse med hensyn til å støtte internasjonalt orientert, grunnleggende forskning av høy vitenskapelig kvalitet. FRIPRO har også stor betydning for forskerrekruttering, og målene om kjønnsbalanse nås – innvilgelsesprosenten er den samme for mannlige og kvinnelige søkere. Den bibliometriske analysen bekrefter bildet av FRIPRO som

“Samtidig ser det ut til at det å få tildelt frie forskningsmidler har liten eller ingen innvirkning på antallet publikasjoner og siteringer i internasjonale tidsskrifter”

Større prosjekter – lavere suksessrate

I perioden som er studert, er det en klar trend i retning av større FRIPRO-prosjekter. Gjennomsnittsstørrelsen på de innvilgede prosjektene økte fra 3,0 mill. i 2005 til 6,2 mill. NOK i 2009. Samtidig sank innvilgelsesprosenten i denne perioden fra 19 til 12 prosent. Årsaken til at suksessraten synker er med andre ord ikke bare at budsjettet ikke holder tritt med søknadsmengden – det skyldes også at tilgjengelige midler fordeles på færre søkere. Dette har vært en bevisst prioritering fra Forskningsrådets side. Mulig søknadsbeløp for forskerprosjektene er hevet i den studerte perioden: årlig minimumsbevilgning fra 0,3 til 1,0 mill. og årlig maksimumsbevilgning fra 2,0 til 3,5 mill. NOK. Sammenlikner vi med forskningsprosjekter bevilget av Det Frie Forskningsråd i Danmark, ser vi at prosjektene der er mindre, men trenden i retning av større prosjekter og lavere innvilgelsesprosent er den samme. Gjennomsnittsstørrelsen på de danske forskningsprosjektene økte fra 1,6 mill. i 2005 til 3,0 mill. NOK i 2009, og innvilgelsesprosenten sank i samme periode fra 26 til 12 prosent.

en finansieringskilde for de mest meriterte forskerne. Prosjektlederne for bevilgede FRIPRO-prosjekt har i snitt publisert langt flere vitenskapelige artikler enn prosjektlederne i søknadene som fikk avslag. De er også mer sitert, og en større andel av artiklene deres er samforfattet med forskere i andre land. Samtidig ser det ut til at det å få tildelt frie forskningsmidler har liten eller ingen innvirkning på antallet publikasjoner og siteringer i internasjonale tidsskrifter. Antall publikasjoner og siteringer øker omtrent like mye for prosjektledere som har fått avslag på frie midler som for dem som har fått slike midler. Mulige forklaringer på dette kan være at det er vanskelig å se resultater

“For å øke muligheten for gevinst i dette spillet kan det være lurere enten å spre innsatsen mer utover eller å ta større sjanser”

av en enkelt finansieringskilde (forskningen som støttes kan ha en rekke ulike finansieringskilder) og at mange svært gode søknader får avslag fra FRIPRO, men gjennomføres med andre midler. I perioden 2005-2010 fikk kun 16 til 26 prosent av de prosjektene som ble vurdert som «very good», «excellent» eller «exceptional», FRIPRO-midler. Når konkurransen er så hard, vil mange gode søkere ikke nå opp – å plukke ut de beste blant de beste er ikke lett.

Større mangfold for å oppnå grensesprengende forskning?

Evalueringen identifiserer klare utfordringer for FRIPRO. Som den eneste nasjonale konkurransearena for frie prosjekter bør FRIPRO kunne dekke alle fag. Samtidig er avslagsraten høy, og årlig bevilges kun et fåtall, om i det hele tatt noen, prosjekter innenfor hver fagdisiplin. Hvordan kan en sikre at en velger ut de

Evaluering av FRIPRO

Evalueringen dekker perioden 2005-2010 og omfatter FRIPROs betydning for forskningsmessig kvalitet og rekruttering, strukturerende funksjoner og rolle i forskningssektoren, grenseflater mot annen forskningsfinansiering samt organiseringen av søknadsbehandlingen. Den er basert på analyser av søknadsporteføljen for årene 2005-2010, spørreskjema til forskere som har søkt om fri prosjektstøtte i årene 2005-2007 samt analyse av disse søkerne (prosjektledernes) publisering og siteringsrater, intervjuer med ledere ved forskningsinstitusjonene, prosjektledere og personer involvert i søknadsbehandlingen samt sammenlikninger med data fra tidligere evalueringer. Evalueringen er gjennomført av NIFU i samarbeid med Dansk Center for Forskningsanalyse (CFA).

Liv Langfeldt, Inge Ramberg, Gunnar Sivertsen, Carter Bloch, Dorothy S. Olsen (2012): Evaluation of the Norwegian scheme for independent research projects (FRIPRO) NIFU-rapport 8/2012. <http://www.nifu.no/Norway/SitePages/PublicationDetails.aspx?ItemId=25&PublicationID=789>

Tidligere studie: NIFU-rapport 12/98: Fagfelle vurdering som forskningspolitisk virkemiddel. En studie av fordelingen av frie midler i Norges forskningsråd. <http://www.nifu.no/Norway/SitePages/PublicationDetails.aspx?ItemId=2043&PublicationID=799>

Finansiering fra FRIPRO og programmer i Norges forskningsråd 2005-2010. Prosentandel mottakende institusjonstype

Institusjon	Programmer 2005-2010	FRIPRO 2005-2010
Universiteter	32,7	86,3
Vitenskapelige høyskoler	1,7	0,6
Statlige høyskoler	2,0	0,9
Instituttsektoren	34,4	11,1
Sykehus (utenom universitetssykehus)	0,2	0,0
Industri	25,7	0,1
Andre	3,3	1,0
Utland	0,1	0,1
Total FRIPRO og programmer i mill. NOK	16 248	2 763

«riktige» prosjektene – og hva er de riktige prosjektene? I dag er å bidra til faglig fornying en av FRIPROs målsettinger. Det kan være vanskelig i en slik kontekst. Det er enklere å vurdere en søkers tidligere prestasjoner enn å forutsi i hvilken grad prosjektet vil bidra til banebrytende resultater og nyskaping for faget, og det er enklere for vurderingspanelet å enes om verdien av hva som er gjort, enn verdien av hva som skal gjøres. Dette innebærer at tidligere prestasjoner lett tillegges større vekt enn potensiell nyskaping ved tildeling av midler.

Evalueringen gir ikke noe svar på hvor god FRIPRO er til å velge ut prosjekter som bidrar til faglig fornying eller banebrytende forskning. Det er ikke gjort noen faglig vurdering av hva som har kommet ut av prosjektene, og resultatene fra surveyen spriker. En vesentlig del av dem som har fått finansiering fra FRIPRO, karakteriserer sine FRIPRO-prosjekter som mer vitenskapelig risikable, dvs. forskning som kan gi stor uttelling, men har begrenset sjanse for å lykkes (28 prosent) og mer tverrfaglige (24 prosent) enn sine andre prosjekter. Men generelt gir

ikke søkerne FRIPRO høy score på risikovillighet og tilrettelegging for tverrfaglig forskning. På en skala fra 1 til 5 gir de i snitt FRIPRO 2,5 på høy-risiko forskning og 3,1 på tverrfaglig forskning.

Faglig fornying er et bredt begrep, og hva som legges i det – og hva som anses å være mest faglig nyskapende eller grensesprengende – kan variere både mellom fag og mellom fagfeller. Faglig fornying er dermed et vanskelig mål, både fordi det ikke er klart definert og fordi en situasjon med hard konkurranse og få vinnere ikke gir de potensielt mest nyskapende eller grensesprengende prosjektene gode sjanser. For å øke muligheten for gevinst i dette spillet kan det være lurere enten å spre innsatsen mer utover eller å ta større sjanser. Om faglig fornying skal være et hovedmål for FRIPRO, er alternativene å endre rammebetingelsene eller å satse mer bevisst på prosjekter som kan gi stor faglig uttelling, også når gevinsten er usikker. Det første vil innebære å øke potten og/eller redusere bevilging per prosjekt, det andre vil bl.a. innebære å oppfordre til søknader om grensesprengende prosjekt, rekruttere eksperter som er egnet til å vurdere denne type forskning, og gi dem klare retningslinjer for hvilke kriterier som skal vektlegges i vurderingene. 🗣️

Større bevillinger, men faldende succesrater og færre publikationer

En evaluering af virkemidlet «forskningsprojekter» ved Det Frie Forskningsråd (DFF) i Danmark viser for perioden 2004-2009 en stadig faldende succesrate for ansøgninger. Til gengæld er bevillingerne pr. projekt steget betydeligt, bl.a. fordi der fra 2009 blev lagt loft på institutionernes medfinansiering. Modtagerne oplever imidlertid, at bevillinger af denne type får stor betydning for deres efterfølgende karriere og for kvaliteten af deres forskning uanset om der er tale om store eller små bevillinger.

CARTER BLOCH,
forskningsleder,
Aarhus Universitet
cb@cfa.au.dk

MADS P. SØRENSEN,
seniorforsker,
Aarhus Universitet
mps@cfa.au.dk

Det Frie Forskningsråd (DFF) skal ifølge loven støtte forskningsprojekter baseret på forskernes egne forskningsinitiativer og fremme bredde og kvalitet i dansk forskning gennem åben konkurrence baseret på uafhængig kvalitetsvurdering. Et centralt virkemiddel er her «forskningsprojekter». I 2008 blev der i alt bevilget 680 mio. DKK til mindre og større forskningsprojekter. Disse to virkemidler tegnede sig for 36 procent af alle typer DFF-bevillinger og 61 procent af det samlede bevilligede beløb i Det Frie Forskningsråd i det pågældende år. I perioden 2001 til 2008 er der uddelt omkring 2.600 bevillinger til en samlet sum af 3,6 mia. DKK i løbende priser. Der er således tale om en type virkemiddel, der samlet set tegner sig for en betydelig del af de konkurrenceudsatte offentlige forskningsudgifter i Danmark.

Formålet med evalueringen var at indsamle viden om anvendelsen og resultaterne af virkemidlet forskningsprojekter i evalueringsperioden og herunder blandt andet at se på forskellen i effekter af store og små forskningsprojektbevillinger. Evalueringen viser, at der finder en markant

“Loftet blev indført for at sikre universiteterne reelt råderum over deres basisbevillinger og dermed mulighed for at lave deres egne forskningsprioriteringer”

forskydning sted i løbet af evalueringsperioden i retning af flere store bevillinger over 1,5 mio. DKK og færre små bevillinger på under 1 mio. DKK. I 2001 var 65 procent af alle projektbevillinger på under 1 mio. DKK (i 2001-priser), mens 19 procent var større end 1,5 mio. DKK. I 2009 var andelen af små bevillinger på under 1 mio. DKK (i 2001-priser) faldet til 16 procent, mens andelen af projektbevillinger på mere end 1,5 mio. DKK omvendt var steget til 70 procent.

Faldende succesrater

Analysen af udviklingen i succesraterne for projektansøgninger i undersøgelsesperioden viser, at succesraten er faldet grad-

“Små projekter er gode til at kickstarte en karriere og kan føre til større projekter og vigtige forskningsresultater”

vist fra 2001 til 2008 og markant i 2009. Succesraten for forskningsprojektansøgninger bevæger sig fra 28 procent i 2001 til 33 procent i 2004. Den falder herefter til 22 procent i 2008 og yderligere til 12 procent i 2009. Evalueringen blotlægger en række faktorer, der har haft indflydelse på denne udvikling. For det første er antallet af ansøgninger steget kraftigere end de samlede midler til uddeling. For det andet viser evalueringen, at udviklingen er gået i retning af støtte til større projekter frem for mindre projekter – bl.a. med det resultat, at færre projekter opnår tilsagn

om støtte. For det tredje er succesraten blevet påvirket af reglen om et loft på medfinansiering på 10 procent, som blev indført i 2009, og som i praksis har betydet en reduktion af universiteterne og andre forskningsinstitutioners medfinansiering. Loftet blev indført for at sikre universiteterne reelt råderum over deres basisbevillinger og dermed mulighed for at lave deres egne forskningsprioriteringer. En sideeffekt ved loftet har dog været, at succesraten for ansøgninger til DFF er faldet markant. Endelig er DFF's muligheder for at bevilge et mindre beløb end det ansøgte blevet indskrænket, hvilket igen har betydet en reduktion i succesraten.

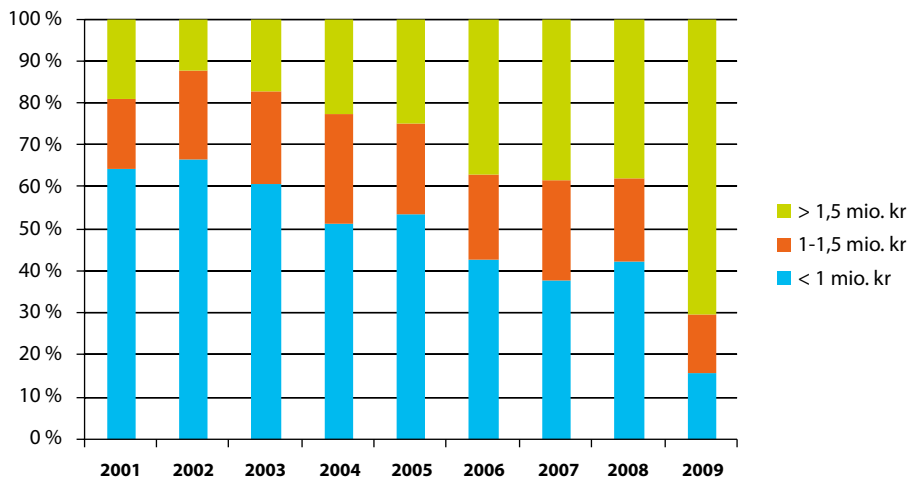
Interviews med tidligere og nuværende rådsmedlemmer afslører en stor bekymring for denne udvikling. Der er således enighed om, at den nuværende succesrate på godt 10 procent er problematisk både set i forhold til den tid og de ressourcer, som bliver brugt på ansøgningsarbejdet, og den betydning, som en forskningsrådsbevilling har for den enkelte forsker.

Stort udbytte af mindre bevillinger

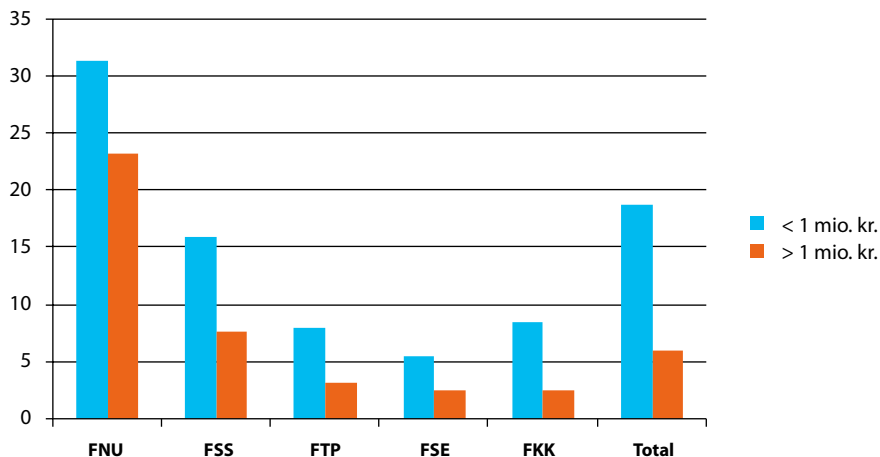
Et andet fokuspunkt for evalueringen var sammenligningen af effekterne ved bevillinger til større versus mindre forskningsprojekter. Som vist ovenfor er der sket en udvikling i evalueringsperioden i retning af større frem for mindre bevillinger. Viden om effekten af henholdsvis store og små forskningsprojekter kan således bruges til at vurdere fordele og ulemper ved bevægelsen væk fra de små bevillinger.

Fordeling af bevilgede forskningsprojekter i forhold til størrelse af bevilget beløb (inkl. overhead og i 2001-priser, danske kroner), 2001-2009

Gennemsnitligt antal peer-reviewed artikler pr. mio. bevilgede DKK for hhv. større og mindre projekter, 2001-2008 (danske kroner, fordelt på de fem faglige råd under DFF).

Kilde: Delrapport 2: Surveyundersøgelsen.

Evalueringen af virkemidlet «forskningsprojekter» ved Det Frie Forskningsråd

Dansk Center for Forskningsanalyse på Aarhus Universitet evaluerede i 2010-11 Det Frie Forskningsråds (DFF) virkemiddel «forskningsprojekter» for perioden fra 2001 til 2009. Hovedrapporten og fem delrapporter kan læses her: <http://www.fi.dk/viden-og-politik/tal-og-analyser/evalueringer-og-analyser/evalueringer/evaluering-af-virkemidlet-forskingsprojekter/>

Det Frie Forskningsråd har siden 2005 sammen med Det Strategiske Forskningsråd, Danmarks Grundforskningsfond, Højteknologifonden og Rådet for Teknologi og Innovation dannet den institutionelle hovedramme om den del af den offentligt finansierede forskning i Danmark, som ikke kanaliseres via basismidler. Det Frie Forskningsråd består i dag af fem faglige råd (Kultur og Kommunikation (FKK), Natur og Univers (FNU), Samfund og Erhverv (FSE), Sundhed og Sygdom (FSS), Teknologi og Produktion (FTP)) og en overordnet bestyrelse på ni medlemmer.

Nedenstående liste sammenfatter resultatene fra register-, survey- og case/interview-undersøgelser som blev gennemført i evalueringen om effekterne af henholdsvis små og store forskningsprojektbevillinger:

- Små projekter er gode til at kickstarte en karriere og kan føre til større projekter og vigtige forskningsresultater.
- De interviewede peger på, at der for ikke etablerede forskere er en substantiel karrieremæssig effekt af at modtage en forskningsrådsbevilling fra DFF, uanset bevillingens størrelse.
- Der er potentiale for «anden generations-effekter» ved de større forskningsprojekter.
- Når det gælder om at etablere samarbejde med andre forskere og forskningsmiljøer, er der ifølge de interviewede bevillingsmodtagere ingen forskel på, om man har fået en stor eller en lille bevilling.
- Såvel de små som de store bevillinger øger sandsynligheden for et karriere-avancement. Dog er sandsynligheden en anelse større for de store projekter, hvilket kunne tyde på, at forsknings-, ledelses- og fundraisingserfaring fra store projekter har en betydning for karriere-avancement.
- Antallet af peer review-artikler per million kroner er (baseret på surveyundersøgelsen) markant større (mere end dobbelt så stor for alle råd undtagen FNU) for bevillinger under 1 million kroner end for bevillinger på over 1 million kroner.

Et kvalitativt aspekt, som er værd at lægge mærke til, er altså, at stort set alle de interviewede bevillingsmodtagere giver udtryk for, at det har haft stor betydning for deres efterfølgende karriere og for kvaliteten af deres forskning at modtage en bevilling fra DFF. Her spiller det tilsyneladende ingen rolle, om det har været en stor eller en lille bevilling. Kigger man på resultaterne fra surveyundersøgelsen, viser de, at antallet af peer review-artikler pr. mio. bevilgede DKK er markant større for de små forskningsprojekter (mindre end 1 million kr). Faktisk er der tale om mere end dobbelt så mange artikler pr. mio. DKK i fire ud af fem faglige råd under DFF. Det kan dog være vanskeligt at opgøre det samlede antal publikationer for store projekter med mange deltagere, hvilket kan betyde, at den videnskabelige produktion underestimeres for den type projekter. 🗨️

Systematisk kvalitetsarbejde i skandinavisk højere uddannelse: Et varieret fænomen

Denne artikel sammenligner systemerne for kvalitetssikring af højere uddannelse i Danmark, Norge og Sverige. Disse har udviklet sig i sammenhæng med et øgende europæisk fokus på ensretning af kvalitetssikringen, men drives på trods af dette på meget forskellige måder og har endda udviklet sig i endnu mere forskellig retning i løbet af de sidste år. Der er i følge forfatteren på den ene side grund til at forvente, at internationale kvalitetssikringssystemer vil få øget betydning i fremtiden, men dette er dog på den anden side næppe en udvikling, som ligger lige om hjørnet, da området samtidig er præget af stærke nationale interesser.

HANNE FOSS HANSEN,
professor,
Københavns Universitet
HFH@ifs.ku.dk

Der er en lang tradition for systematisk kvalitetsarbejde i højere uddannelse på nationalt niveau i de skandinaviske lande. Den svenske tradition daterer sig helt tilbage til 1960'erne, den danske til slutningen af 1980'erne og den norske til slutningen af 1990'erne. I dag er det Högskoleverket (HSV) i Sverige, Akkrediteringsrådet i Danmark og NOKUT i Norge, der er de ansvarlige «kvalitetshuse».

Siden begyndelsen af 2000-tallet er der udviklet et europæisk samarbejde om

“I denne kontekst med intensiveret europæisk samarbejde med fælles standarder for kvalitetsarbejde kunne man tro, at de nationale kvalitetshuses praksis ville tilnærme sig hinanden”

kvalitetsarbejde. Først etablerede de nationale kvalitetshuse et europæisk netværk, i dag «the European Association for Quality Assurance in Higher Education» (ENQA). Senere anmodede de europæiske undervisningsministre i regi af Bologna-processen ENQA om at udvikle et sæt af standarder for systematisk europæisk kvalitetsarbejde. Disse standarder, kaldet ESG'erne (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area), blev godkendt af de europæiske undervisningsministre i 2005. ESG'erne vedrører både

den interne kvalitetssikring på institutionerne, den eksterne kvalitetssikring foretaget af kvalitetshuse samt kvalitetssikringen af kvalitetshuse.

I denne kontekst med intensiveret europæisk samarbejde med fælles standarder for kvalitetsarbejde kunne man tro, at de nationale kvalitetshuses praksis ville tilnærme sig hinanden. At man med andre ord benyttede de samme metoder og kriterier og organiserede kvalitetsarbejdet nogenlunde ens. Men, som det vil fremgå, er dette ingenlunde tilfældet. Snarere tværtimod.

Danmark

I en årrække var den danske tilgang til kvalitetsarbejde baseret på tillid til uddan-

nellesinstitutionerne. Man evaluerede uddannelsesprogrammer, typisk alle programmer inden for et fag i en fælles proces, med sigte på at udvikle kvaliteten gennem en faglig proces, hvor erfaringer kunne udveksles.

I 2007 blev det nuværende akkrediteringssystem indført. Her er tale om et mistillidsbaseret kontrolsystem, hvor godkendelse af den enkelte uddannelse er

en forudsætning for, at en uddannelsesinstitution kan udbyde denne. Alle uddannelser, nye såvel som eksisterende (dog ikke ph.d. området), skal kunne dokumentere, at de lever op til et sæt af kriterier, herunder at de har relevans for arbejdsmarkedet, at de er forskningsbaserede og at de har interne procedurer for kvalitetsarbejde. Systemet er blevet kraftigt kritiseret for at være ressourcekrævende og bureaukratisk og det tegner nu til manges glæde til, at det bliver re-organiseret i de kommende år.

Norge

Det norske system er rettet både mod kvalitetsudvikling og kontrol. Og det er sammentænkt med institutionslandskabet. Alle uddannelsesinstitutioner skal have godkendt deres kvalitetssikringssystem hvert sjette år i de såkaldte audits, hvor de også får gode råd fra sagkyndige om, hvordan de kan styrke deres kvalitetsindsats. Auditmetoden er en indirekte tilgang til tilsyn med kvalitet. I den første runde var fokus på institutionernes rutiner for kvalitetsarbejde som helhed. Man er nu midt i anden runde, hvor proceduren er mere fleksibel, idet der er mulighed for at sætte fokus på udvalgte aspekter og særlige udfordringer.

Audit tænkningen kombineres med akkrediteringstænkning. I Norge er akkreditering ikke heldækkende som i Danmark men derimod situationsbetinget.

“Systemet er blevet kraftigt kritiseret for at være ressourcekrævende og bureaukratisk”

“Det varierer, hvad der evalueres, om det er programmer, kvalitetssikringssystemer og/eller institutionstyper”

Universiteterne har frihedsgrader til at udbyde nye uddannelser på alle niveauer. Videnskabelige højskoler har frihedsgrader inden for deres faglige profil. Højskoler kan frit udbyde nye bacheloruddannelser. Ønsker en institution at udbyde en uddannelse, der går udover frihedsgraderne, skal den have den godkendt. De kriterier, der benyttes, er kvalitetsrelaterede. Der benyttes ikke relevanskriterier.

Uddannelsesinstitutioner kan endvidere søge om at rykke op i institutionshierarkiet. En højskole kan f. eks. søge om at blive akkrediteret som videnskabelig højskole eller som universitet. For at blive godkendt i en given institutionstype skal man leve op til specificerede kriterier knyttet til blandt andet forsknings- og uddannelsesprofil samt medarbejderkvalifikationer. Ph.d. uddannelserne er inkluderet i det norske system og indgår som et centralt element i oprykningskonkurrencen.

Sverige

I Sverige har der været benyttet forskellige metoder over tid. I perioden 1995-2002 blev der gennemført to runder af audits. I perioden 2001-2006 blev alle uddannelsesprogrammer evalueret. Programmer med alvorlige kvalitetsproblemer fik et år til at rette op på disse. HSV har ret til at tilbagetrække en uddannelsesinstitutioners ret til at udbyde en uddannelse. HSV fik imidlertid ikke behov for at anvende denne, da en række uddannelsesinstitutioner valgte selv at lukke programmer med kvalitetsproblemer.

I 2007 blev en ny tilgang lanceret. Denne skulle kombinere audit med en situationsbetinget tilgang til programevaluering. Denne plan blev imidlertid aldrig implementeret. Planen mødte politisk modstand, da den nye regering, der var tiltrådt i 2006, ønskede et nationalt kvalitetssystem, der kunne kobles til ressourcfordeling. Situationen resulterede i en ledelseskriser i HSV.

Efter skift på flere ledelsesposter blev en ny plan for perioden 2011-2014 lanceret. Her er tilgangen evaluering af uddannelsesprogrammer med fokus på læringsudbytte, herunder om det faktiske udbytte modsvarer det forventede. Læringsudbytte vurderes blandt andet ved gen-vurdering af stikprøver af studerendes

skriftlige eksamensopgaver samt ved at bede tidligere studerende vurdere kvaliteten af deres uddannelse og dennes betydning for deres efterfølgende arbejdssituation. På baggrund af dette giver et evalueringspanel den enkelte uddannelse en karakter. En uddannelse kan vurderes som værende af meget høj kvalitet, høj

“I Norge er uddannelsespolitikken tæt integreret med distriktpolitikken”

kvalitet eller som havende kvalitetsmangler. Uddannelser, der får karakteren meget høj kvalitet, belønnes med ekstra kvalitetspenge af regeringen. Uddannelser med kvalitetsmangler følges op efter et år og kan, hvis der fortsat er mangler, få trukket deres ret til at udbyde uddannelsen tilbage.

Hvorfor så forskellige?

Som det er fremgået, er der betydelige variationer i, hvordan de nationale kvalitetshuse griber kvalitetsarbejdet an. Det varierer, hvad der evalueres, om det er programmer, kvalitetssikringssystemer og/eller institutionstyper. Det varierer ligeledes hvilke kriterier, der benyttes. Programmer kan f.eks. blive vurderet på deres kvalitet forstået som deres tilrettelæggelse og lærerbemanding og/eller på deres læringsudbytte og arbejdsmarkeds-mæssige relevans. Herudover er der forskelle på hvilken konsekvens, der er knyttet til evalueringerne.

Flere forklarings typer skal i spil for at forstå, hvorfor der fortsat er store nationale variationer på trods af den fælles europæiske dagsorden og de fælles standarder. For det første kan forskelle i national uddannelsespolitik forklare variation. I Norge er uddannelsespolitikken tæt integreret med distriktpolitikken. Der er et politisk ønske om at styrke uddannelsesinstitutionerne regionalt og denne dagsorden har dannet rammen for udvikling af et differentieret nationalt kvalitetssikringssystem, der kan tolkes som et rationelt svar på det politiske ønske om både at muliggøre at institutioner kan rykke op i hierarkiet samtidig med at kvaliteten sikres. Denne politiske dagsorden har ikke været aktuel i Danmark og Sverige (for Sveriges vedkommende i hvert

fald ikke i de senere år). I Danmark har den politiske dagsorden modsat været at reducere antallet af universiteter.

En anden type forklaring på landevariationerne kan findes i den fagprofessionelle profil i kvalitetshusene og deres kobling til uddannelsessektoren som sådan. I Sverige har der været en lang tradition for at forske og undervise i evaluering i det pædagogiske fagfelt og denne tradition har også præget HSV. I Danmark og Norge har fagligheden i kvalitetshusene skullet bygges op mere fra grunden og dette synes at være sket på

basis af en mere heterogen og generalistpræget strategi. Derudover har der i Sverige været en lang tradition for at involvere sektoren i udviklingen af nye tilgange til evaluering. I Norge er der ligeledes udviklet en norm om dialog og inddragelse af sektoren, mens udviklingen af kvalitetssikringspolitikken hidtil har været mere politiseret og konfliktfyldt i Danmark. Måske er dette under ændring.

Sidst men ikke mindst er det væsentligt, at kvalitet er et flerdimensionelt begreb og et vanskeligt målbart fænomen. Det betyder formodentlig, at uanset hvordan man tilrettelægger en national kvalitetssikringspolitik, vil den altid være til diskussion. Kvalitetshuse er næsten pr. definition udfordret på deres legitimitet, fordi de arbejder i et komplekst felt. Men netop derfor er dialogen mellem husene og sektoren og anvendelsen af sagkyndige både i udviklingsprocesser og daglig praksis helt central.

Det er svært at spå om fremtiden, men et centralt spørgsmål er, om vi også fremover vil finde nationale kvalitetshuse i de skandinaviske lande. På nogle områder har der allerede i nogle år eksisteret internationale kvalitetssikringssystemer. I nogle lande er der flere konkurrerende kvalitetssikringsordninger. I takt med den intensiverede internationalisering og konkurrence mellem uddannelsesinstitutionerne ikke alene nationalt men også internationalt er et scenarie, at mere internationale systemer vil vinde frem på bekostning af de nationale, fordi det bliver vigtigt for uddannelsesinstitutionerne at have internationale kvalitetsstempler. På den anden side er uddannelsespolitik et politikområde med stor national politisk bevågenhed, så denne udvikling ligger sikkert ikke lige om hjørnet. ☹

En god start for regionale forskningsfond

Ordningen med regionale forskningsfond ble iverksatt i januar 2009. Den har som mål å styrke forskning for regional innovasjon og utvikling og blant annet mobilisere til økt FoU-innsats i regionene. Det har imidlertid vært adskillig skepsis til ordningen i en del sentrale forskningsmiljøer, spesielt ved noen av universitetene, og i Stortinget stemte Fremskrittspartiet og Høyre mot å opprette ordningen. En foreløpig konklusjon i følge-evalueringen som for tiden gjennomføres av NIFU, er at ordningen har hatt en god start, den har skapt betydelig engasjement i regionene og vil kunne gi et viktig bidrag til utviklingen av det norske forskningssystemet.

OLAV R. SPILLING,
forskningsleder, NIFU
olav.spilling@nifu.no

Ordningen med regionale forskningsfond er iverksatt ved at landet er delt inn i sju regioner (se figur) med hvert sitt styre. Det er fylkeskommunene i de enkelte regionene som i fellesskap har ansvar for å oppnevne styret i regionen og gi det et mandat for forvaltning av forskningsmidler. Med et samlet budsjett per år på 210-220 millioner kroner, dreier dette seg om beskjedne beløp, i underkant av én prosent av de samlede statlige bevilgningene til forskning og utvikling (FoU). Men ordningen representerer noe prinsipielt nytt og viktig, fordi beslutningsmyndighet om forskning er desentralisert til det regionale nivået. Fylkeskommunene er i ferd med å utvikle sine roller som forskningspolitiske aktører, blant annet ved at de utarbeider egne FoU-strategier. Fondene gjør det mulig for det regionale nivået å disponere midler til FoU-aktivitet på regionenes egne premisser, noe som kan bidra både til å utløse FoU-aktivitet og til å styrke en utvikling av fagmiljøer og institusjoner som ellers ikke ville ha funnet sted.

God start

Det generelle inntrykket etter at ordningen har eksistert i to år, er at man har kommet godt i gang med implementeringen både på det regionale og det nasjonale nivået. Regionalt har ordningen blitt møtt med stort engasjement, og man har inngått avtaler og fått på plass de nødvendige strukturer for å forvalte ordningen.

Fondsstyrene er godt i gang med sitt arbeid og har utarbeidet handlingsplaner, foretatt utlysninger og bevilget midler til FoU-prosjekter. Totalt er det utlyst midler for rundt 400 millioner kroner, og et stort antall prosjekter er innvilget.

Naturlig nok har implementeringen i noen tilfeller medført spenninger og resultert i prosesser som det har tatt tid å avklare. Regionale forskningsfond representerer noe nytt med hensyn til regional inndeling og krever nye samarbeidskonstellasjoner mellom fylkeskommunene. Det er også helt nytt at det regionale nivået forvalter midler til forskning. Avklaringen av regioninndelingen og premisene for samarbeidet mellom fylkeskommunene har tatt noe tid, men i alle regioner har man kommet frem til omforente løsninger. Inntrykket er at det i alle regioner legges et betydelig engasjement i arbeidet med fondene, både på politisk og administrativt nivå.

Ordningen er kompleks, både juridisk og forvaltningsmessig, og også på nasjonalt nivå har implementeringen av ordningen vist seg å være mer ressurskrevende enn forventet. Særlig har Norges forskningsråd stått overfor utfordringer med å få på plass nødvendig infrastruktur og systemer for å betjene ordningen. Forskningsrådet synes å ha håndtert implementeringen på en profesjonell måte, men har hatt problemer med å allokere tilstrekkelig med ressurser til å møte alle utfordringer.

Etter to år er det samlede inntrykket at ordningen med regionale forskningsfond er i ferd med å bli innarbeidet; den er forankret regionalt og sentralt, og en omfattende aktivitet er utløst. Samtidig er

det viktig å forstå implementeringen og utviklingen av ordningen som en læringsprosess der en rekke nye aktører skal forholde seg til nye problemstillinger, og dette tar nødvendigvis tid. Det har skjedd en betydelig kunnskapsutvikling, både i fondsregionene og sentralt. Men de to første årene er kun starten på en prosess som vil gå over flere år.

Utfordringer i det videre arbeidet

Naturlig nok står man overfor viktige utfordringer i det videre arbeidet med regionale forskningsfond, og i den første rapporten fra evalueringen pekes det bl.a. på følgende:

- *De regionale FoU-strategiene:* Flere av strategiene er relativt brede i sin tilnærming, og det er til dels betydelig overlapp mellom de ulike regionenes satsingsområder. Med begrensede virkemidler til rådighet bør strategiene i større grad knyttes opp mot region-spesifikke forhold der bruk av de tilgjengelige virkemidlene kan «gjøre en forskjell».
- *Fondsstyrenes handlingsrom og politiske forankring:* Det varierer en del hvor stort handlingsrom de enkelte fondsstyrene har. Gitt at en del FoU-strategier er relativt vide, er det viktig at fondsstyrene har et handlingsrom til å foreta prioriteringer, slik at ressursene de har til disposisjon kan ha størst mulig effekt. Samtidig er det viktig at fondsstyrene har en god politisk forankring.
- *Fondsstyrenes prosjektporteføljer:* De enkelte fondsstyrene må utvikle en strategi for hvordan den porteføljen de er i ferd med å utvikle skal være sammensatt. Et viktig punkt er forholdet

mellom kvalifiseringsprosjekter og andre prosjekter, og hvordan kvalifiseringsprosjekter skal videreføres. En annen utfordring er hvordan institusjons- og forskerprosjekter best kan brukes for å styrke FoU-miljøene i regionen.

Et regional-, innovasjons- og forskningspolitisk prosjekt

Ordnningen med regionale forskningsfond kan betraktes både som et regionalpolitisk, innovasjonspolitisk og forskningspolitisk prosjekt. Den viderefører en norsk tradisjon som blant annet er knyttet til programmer som Bedriftsutvikling 2000, Verdiskaping 2010 og Virkemidler for regional innovasjon og FoU (VRI). Disse programmene bygger på et bredt perspektiv på regionale innovasjonssystem, der det legges stor vekt på betydningen av læringsprosesser blant og samspill mellom ulike typer aktører. Det regionale nivået har blitt tillagt økt vekt i disse programmene, noe som har blitt ytterligere forsterket gjennom regionale forskningsfond.

I et innovasjonspolitisk perspektiv vil det i det videre arbeidet være viktig å se nærmere på hvordan arbeidet i fondsregionene bidrar til å utvikle de regionale innovasjonssystemene, herunder hvordan fondsregionene tilnærmer seg de ulike aktørgrupper, og hvilke typer kunnskapsutvikling og innovasjonsmåter som vektlegges. Videre er det interessant å følge med på hvordan fondene posisjonerer seg i den institusjonelle strukturen i regionen, og i hvilken grad de avgrenser seg til egen region eller om de også bidrar til systemutvikling ut over egen region.

Et sentralt regionalpolitisk spørsmål gjelder overføringen av beslutningsmyndighet til det regionale nivået og den nye rollen dette medfører for fylkeskommunene. Viktige spørsmål i denne sammenheng er hvordan det regionale nivået plasserer seg inn i det forskningspolitiske landskapet, og i hvilken grad dette nivået virker regionalt mobiliserende og om det samtidig vil fungere komplementært til det nasjonale systemet.

Forskningspolitisk er det viktig å vurdere i hvilken grad ordningen vil bidra til å sikre kvalitet og internasjonalisering; og om ordningen bidrar til effektiv utnyttelse

av ressursene og til utvikling av et «vel-fungerende forskningssystem». Det sentrale spørsmålet i denne sammenheng er om regionale forskningsfond fungerer komplementært til nasjonale og internasjonale ordninger. Bidrar fondene til å «gjøre en forskjell» - tilfører de noe som ikke allerede er ivaretatt på en god måte gjennom andre ordninger? 🤖

Regioninndeling for forvaltning av regionale forskningsfond

Hovedmålene for regionale forskningsfond

- Styrke forskning for regional innovasjon og regional utvikling.
- Mobilisere til økt FoU-innsats i regionene
- Bidra til økt forskningskvalitet og utvikling av gode og konkurransedyktige FoU-miljøer i regionene.
- Skape utviklings- og læringsarenaer der regionale erfaringer kan drøftes i relasjon til nasjonal og internasjonal kunnskap og nasjonale og internasjonale aktiviteter.
- Sørge for tett samspill mellom aktiviteter i regionene og deres relasjoner til andre nasjonale og internasjonale programmer og aktiviteter.

Ressourcer og organisering af danske professionshøjskole-udviklings- og videnbasering

Danske professionshøjskoler er forpligtede til at skabe sammenhæng mellem uddannelse, praksis og forskning, også kaldet videntrekanten. En undersøgelse af højskolernes muligheder for at indfri denne forpligtelse viser bl.a. at danske professionshøjskoler udfører væsentlig mindre FoU end norske, og at der er store forskelle i FoU-ressourcer mellem de danske professionshøjskoler. Aktuelle diskussioner adresserer spørgsmålene om, i hvor høj grad FoU-ressourcerne bør koncentreres, og om videntretnens rolle, nationalt og på den enkelte institution.

TORBEN PILEGAARD JENSEN,
forskningsleder,
Anvendt Kommunal Forskning
tpj@akf.dk

Sammenhængen mellem uddannelse, praksis og forskning ved professionshøjskolerne skal ske gennem samarbejde med profession & erhverv og gennem forskningssamarbejde. Den viden som genereres skal bl.a. gennem videntretnes formidles til uddannelserne og til professioner & erhverv. Formålet er at sikre, at professionshøjskolerne kan levere grunduddannelser og efter- og videreuddannelse, der matcher efterspørgslen og arbejdsmarkedets langsigtede behov for kompetencer og omstillingsevne. Anvendt Kommunal Forskning (AKF) har netop gennemført en undersøgelse af de økonomiske, organisatoriske, ledelsesmæssige og faglige barrierer og muligheder for, at professionshøjskolerne kan indfri denne opgave.

Mere FoU på professionshøjskoler i Norge end i Danmark og Holland

En sammenligning med Norge og Holland viser, at mens de danske professionshøjskoler ikke har til opgave at udføre forskning, forventes de tilsvarende uddannelsesinstitutioner i Holland og Norge at udføre anvendt forskning. I Holland og Norge udbydes også såvel bachelor- som masteruddannelser.

“Mens de danske professionshøjskoler ikke har til opgave at udføre forskning, forventes de tilsvarende uddannelsesinstitutioner i Holland og Norge at udføre anvendt forskning”

Forskning og udvikling fylder mere på de norske professionshøjskoler (15 procent) end på de danske og hollandske, henholdsvis 9 og 3 procent af skolernes samlede driftsomkostninger. Forsknings- og udviklingsressourcerne prioriteres også forskelligt i Danmark og Norge. I Danmark går lidt mere end 2 ud af 3 årsværk til samfundsvidenskabeligt, herunder pædagogisk, forsknings- og udviklingsarbejde, mens det i Norge er lidt under halvdelen. Til gengæld fylder sundhedsvidenskab, teknisk videnskab og især naturvidenskab mere i Norge. Forskellene hænger således bl.a. sammen med, at der er forskel på, hvilke uddannelser, der udbydes på danske og norske professionshøjskoler.

Markante forskelle i ressourcer mellem professionshøjskoler

FoU-årsværk som andel af det samlede antal årsværk på professionshøjskolerne varierer meget på tværs af institutioner – fra godt 4 procent af de samlede årsværk til knap 23 procent. Der er ligeledes betydelige forskelle i prioriteringen af egne midler og i evnen til at tiltrække eksterne midler.

Omkostningerne til FoU, knap 400 mio. DKK, udgjorde i 2009 godt 9 procent af de samlede driftsomkostninger for professionshøjskolerne i Danmark – fra regnet en enkelt professionshøjskole.

Midlerne til FoU fordeler sig samlet set omtrent ligeligt mellem interne og eksterne kilder, men fordelingen varierer meget fra skole til skole. Det skal dog bemærkes, at disse tal er behæftet med en vis usikkerhed, bl.a. fordi der kan være forskelle i professionshøjskolernes opfattelse af politisk prioriterede midler som enten interne eller eksterne midler.

1.855 personer (forskningspersonale) leverede i 2009 464 årsværk til FoU-aktiviteter på de seks professionshøjskoler, svarende til 0,25 årsværk pr. person eller til 10,6 årsværk pr. 1.000 studerende. I de forskellige personalegrupper inden for FoU ses meget store forskelle med hensyn til, hvor stor en andel af deres tid, der går med FoU. 100 har en ph.d.-grad. Blandt disse leveres i gennemsnit 0,62 årsværk til FoU, mens personer med en kandidatgrad kun leverer 0,22 årsværk. Ph.d.erne udfører mere end 10 procent af det samlede antal årsværk til FoU på professionshøjskolerne.

FoU-aktiviteterne retter sig som forventet først og fremmest mod udviklingsarbejde (61 procent). Men hele 38 procent går til anvendt forskning. Grundforskningen udgør 0,4 procent af den samlede FoU-aktivitet. Til sammenligning udgør grundforskning lidt over 20 procent af de samlede FoU-midler i Norge, mens anvendt forskning her udgjorde over 50 procent, og udviklingsarbejde knap 30 procent.

Trods usikkerhed i data er konklusionen, at der er store forskelle mellem professionshøjskolerne i deres ressource-mæssige forudsætninger for at leve op til kravet om at være udviklings- og videnbaseret gennem forskningstil-knytning og samarbejde med profession & erhverv.

Alternative organisationsmodeller

I overensstemmelse med lovgivningen har professionshøjskolernes ledelser og ansvarlige for FoU den opfattelse, at professionshøjskolerne ikke kan bedrive forskning. Men samtidig er det en udbredt opfattelse – også internationalt – at det kan være vanskeligt at drage præcise grænser mellem grundforskning og anvendt forskning og mellem udviklingsprojekter og anvendt forskning. I den forbindelse peges der på, at professionshøjskolerne i en lang række andre europæiske lande netop har til opgave at gennemføre anvendt forskning. Det vurderes af centrale aktører på nationalt niveau og på professionshøjskolerne, at muligheden for at være udviklings- og videnbaserede ville øges, såfremt det samme gjorde sig gældende for danske professionshøjskoler. Dette ville ligeledes lette samarbejdet med universiteterne, som også kunne styrkes ved, at universiteterne fik pligt til at samarbejde med professionshøjskolerne, hvor alene det modsatte er tilfældet i dag.

Sammenlignet med tidligere er professionshøjskolerne kommet væsentligt længere med at opbygge hensigtsmæssige organisationsformer for udviklingsforpligtelsen og videncenterfunktionen. Ud fra interview kan peges på tre principielt forskellige modeller:

- I. *Ressourcer fordeles ud* på alle uddannelser og uddannelsessteder i forhold til fx antal studerende. Ressourcer kommer tæt på uddannelser og uddannelsessteder, som selv fastlægger aktivitetsindhold.
- II. *Ressourcer prioriteres centralt* i videncentre på professionshøjskolen på tværs af uddannelser og uddannelsessteder.

Artiklen bygger på rapporten: Torben Pilegaard Jensen, Lene Sønderup Olesen og Jens Olav Dahlgaard (2012): *Professionshøjskolernes udviklingsforpligtelse, videnbasering og videncenterfunktion. - Kortlægning og kvalitative studier*. Kbh., Anvendt Kommunal Forskning. Undersøgelsen omfatter analyser af økonomiske og personalemæssige ressourcer i Holland, Norge og Danmark, interview med udvalgte centrale aktører på nationalt plan, casestudier på to professionshøjskoler: interview med ledelse, de ansvarlige for udviklingsforpligtelsen, med undervisere og med studerende. De to professionshøjskoler er valgt ud fra størrelse og nærhed til storby. Lærerruddannelsen og sygeplejerskeuddannelsen er valgt som case-uddannelser, idet de repræsenterer to forskellige og store faglige områder på professionshøjskolerne: det pædagogiske og det sundhedsfaglige. Undersøgelsen gør således ikke krav på at være repræsentativ.

- III. *Ressourcer prioriteres centralt og fordeles til videncentre i institutioner for beslægtede uddannelser*, som beslutter udviklingsprojekter inden for videncentrenes prioriterede temaer.

Den første model ser ikke ud til at være udbredt i dag. Den giver mulighed for, at alle uddannelser og mange medarbejdere får andel i de afsatte ressourcer til FoU. Men modellen kan indebære en fare for, at mangfoldigheden af aktiviteter mangler målretning, kvalitet og tyngde.

Den anden model kan sikre en strategisk målretning af tværfaglige udviklingsprojekter på tværs af uddannelser og profession & erhverv. Dermed kan den være velegnet på mindre professionshøjskoler, hvor FoU-ressourcerne er begrænsede. Svaghederne ved modellen er, at underviserens idéer og erfaringer kan have svært ved at nå op på det centrale niveau, at monofaglige udviklingsprojekter har trange kår, og at resultaterne fra udviklingsprojekterne er for langt væk fra grunduddannelserne og derfor ikke bidrager til udviklingen af disse.

Den tredje model søger at bringe videncentrene og udviklingsopgaverne tæt-

tere på grunduddannelserne gennem organiseringen omkring grupper af beslægtede uddannelser. Til disse mere afgrænsede enheder er der – i forhold til den centraliserede model – mulighed for at inddrage interessentgrupper fra forskning og profession & erhverv, som er tæt på de uddannelser, der er samlet i gruppen. Men også denne model har svagheder, bl.a. at tværfagligheden dominerer over monofaglige udviklingsprojekter, og at der søges mod en «retfærdig» involvering af undervisere fra de grupperede uddannelser frem for en fagligt begrundet involvering.

For at sikre, at de mange erfaringer og resultater fra de enkelte professionshøjskoler udviklingsprojekter bringes op på det nationale niveau, og dermed, at der ikke i for høj grad bliver tale om overlappende udviklingsaktiviteter, kan nationale videncentre således være nødvendige. Spørgsmålet er derfor, om nedprioriteringen af de nationale videncentre har været hensigtsmæssig og om de kunne bidrage til, at professionshøjskolernes ressourcer til FoU udnyttes optimalt, bl.a. gennem ledelsesmæssigt samarbejde og prioritering mellem professionshøjskolerne m.h.t. udviklingsaktiviteter. 🌀

Hurtigvoksende foretak, innovasjoner og forskningspolitikk – er det noen sammenheng?

Høyt på ønskelisten for de fleste nasjoner og regioner står foretak som ekspanderer hurtig, bidrar til høy verdiskapning og nye arbeidsplasser. Dette gjelder spesielt om de også er lønnsomme, er basert på innovative produkter eller tjenester og aller helst også bidrar til vekst i de kunnskapsintensive sektorene i en moden økonomi. EU-kommisjonen i samarbeid med OECD har som ambisjon i løpet av de to neste årene å utvikle en ny indikator som skal måle andelen av hurtigvoksende innovative foretak i nasjonale økonomier (se egen artikkel s. 26). Ett av resultatene fra en kartlegging ved Norges Handelshøyskole av slike foretak i Norge er at norske hurtigvoksende foretak er lite forskningsintensive.

EIRIK VATNE,
professor,
Norges Handelshøyskole/SNF
eirik.vatne@nhh.no

Fokus på hurtigvoksende foretak har tidligere blitt motivert av studier i USA og Europa som viste at tilveksten av nye arbeidsplasser primært ble skapt i nye og mindre foretak og ikke i de store multinasjonale foretakene en gjerne så som spydspisser for den nasjonale økonomien. Sistnevnte ble kalt «elefanter», de stillestående småforetakene «mus», mens de hurtigvoksende foretakene ble kalt «gasseller». Sistnevnte benevnelse kjenner vi igjen fra Dagens Næringslivs årlige rangering av årets gasseller.

Det meste av forskningen rundt denne typen foretak har vært opptatt av jobb-skapning og disse foretakenes rolle som fornyere av en foretakspopulasjon. I den senere tid er mer oppmerksomhet blitt rettet mot deres bidrag til nyskapning og utvikling av konkurransekyttinge foretak. Ved Samfunns- og næringslivsforskning (SNF) har vi de siste årene fulgt utviklingen av norske hurtigvoksende foretak, finansiert av DEMOSREG-programmet i Norges forskningsråd.

Et vanlig mål for hurtig vekst er at et foretak doubler omsetningen i løpet av en periode på 4 år. Gitt en slik definisjon og at en kun studerer aksjeselskap, finner vi at 2 til 5 prosent av landets populasjon av aktivt produserende foretak tilhører grup-

pen hurtigvoksende foretak år om annet. Disse foretakene er i snitt yngre, større og mer lønnsomme enn «normal»-foretaket i Norge. De finnes i de fleste bransjer, men ikke nødvendigvis i de bransjene vi betegner som kunnskaps- eller FoU-intensive. Rundt 30 prosent av vekstforetakene finnes innenfor varehandel, mens mellom 15 – 20 prosent er bygg- og anleggsforetak. Som det fremgår av figuren, har næringer som kommunikasjon, telekom, eien-domsdrift og foretaksservice økt i relativ betydning som arena for hurtigvoksende foretak. Den største relative andelen vekstforetak fant vi i næringer som samlet sett hadde størst vekst i verdiskapningen, men det var også en viss tendens til at FoU-intensive bransjer hadde en overrepresentasjon av hurtigvoksende foretak.

Geografisk synes landets fire større byregioner å ha den beste grobunnen for denne typen foretak. Spesielt har Stavangerregionen vært godt representert som lokalitet for hurtigvoksende foretak med tilknytning til industriell produksjon og petroleumsvirksomhet, mens Osloregionen har størst betydning for tjenesteprodusenter innenfor handel, media, IKT og forretningstjenester. Sunnmøre, Kristiansand og Trondheim er eksempler på andre regioner med mange hurtigvoksende foretak, mens eksempelvis indre Østlandet viser liten vekstkraft.

Få hurtigvoksende foretak er FoU-intensive

Et foretak som vokser hurtig, har som regel gjort noe riktig. Selv i stagnerende markeder makter de å vokse hurtigere enn sine konkurrenter, noe som kan være en indikasjon på at foretaket har noen former for unike kapasiteter som de evner å utnytte i markedet. Noe kan selvsagt skyldes at foretaket har hatt ledig produksjonskapasitet og vært på rett sted til rett tid, men som regel er fundamentet for veksten mer solid enn som så.

En kunne kanskje forvente at det var innovative nye produkter eller tjenester som skapte grobunn for veksten. Forskningspolitisk fokus på forskningsparker og risikokapitalens investeringer i framtidens vinnerforetak skulle også antyde at vi ville finne mange hurtigvoksende foretak med basis i nyutviklet teknologi eller innenfor kunnskapsintensive tjenester. Så er ikke tilfellet. Av 3 650 foretak som ble kåret til gasseller i 2007, hadde 97,5 prosent ingen bokførte investeringer i FoU. 94 prosent av de samme foretakene hadde heller ingen bokførte verdier relatert til patenter eller lisenser. Ser vi på disse foretakene i tidsrommet før og etter 2007, endres ikke bildet med annet enn ett prosentpoeng opp eller ned. Ser vi på nyere kohorter av hurtigvoksende foretak, finner vi det samme bildet. Vi kan med andre ord slå fast at svært få hurtigvoksende foretak er FoU-intensive virksomheter.

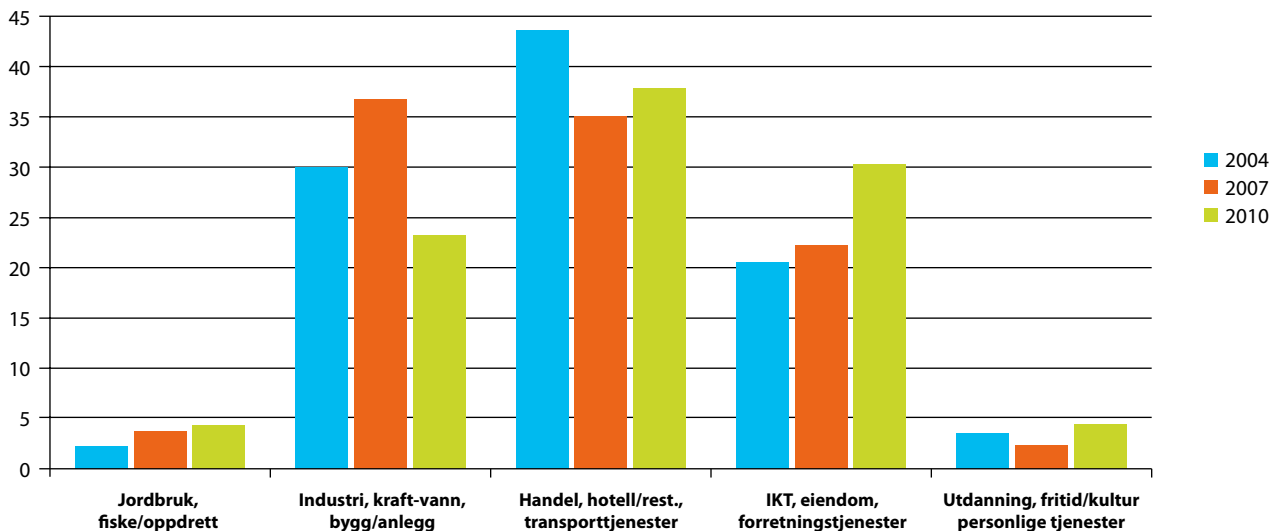
I en undersøkelse blant 388 hurtigvoksende foretak fant Jarle Bastesen i et pågående doktorgradsarbeid at foretakenes viktigste begrunnelser for at de oppnådde hurtig vekst var: 1) innsikt i kunders spesifikke behov, 2) intern samarbeidsånd, 3) evne til å utvikle kunde-

“Geografisk synes landets fire større byregioner å ha den beste grobunnen for denne typen foretak”

“Vi kan med andre ord slå fast at svært få hurtigvoksende foretak er FoU-intensive virksomheter”

Hurtigvoksende foretak fordelt på næringer - 2004, 2007, 2010

tilpassede produkter/tjenester, 4) fokus på økonomisk styring og kontroll og 5) fleksibilitet/endringsevne i produksjonen. Tilsvarende viste undersøkelsen at følgende forhold hadde minst betydning for veksten: 1) tilgang til unike naturressurser, 2) patenter og lisenser, 3) finansiell styrke, 4) internasjonal erfaring og 5) unike kvaliteter ved egen prosesseteknologi.

Spør vi derimot om foretakene driver med innovasjon, fant Tor Arnstein Dobloug i en nylig avlagt doktorgrad at 95 prosent av de 100 mest hurtigvoksende foretakene i Norge hadde fokus på innovasjon i en eller annen form. Selv blant et utvalg av svakere hurtigvoksende foretak i Hedmark og Oppland fant han at 78 prosent fokuserte på fornying og innovative aktiviteter.

Samarbeid med kunder og leverandører viktigst

For rundt 10 prosent av landets hurtigvoksende foretak er FoU-drevet teknologisk innovasjon viktig. For det store flertallet er det primært småstegs-innovasjoner og det vi kan kalle organisasjons- og tjenesteinnovasjoner som er kjernen i deres konkurransekraft og årsak til veksten.

De fleste hurtigvoksende foretak utvikler ny kunnskap i nær samhandling med eksterne aktører. Spør vi om hvilke eksterne kilder foretakene oppsøker for å

“95 prosent av de 100 mest hurtigvoksende foretakene i Norge hadde fokus på innovasjon i en eller annen form”

få tilgang til informasjon/kunnskap som er viktig for innovasjonsprosessen i foretaket, får vi følgende svar: Viktigste er kunder, leverandører og andre foretak de samarbeider med. Forsknings- og utdanningsinstitusjoner kommer langt ned på listen. Alt etter hvordan vi spør, er det kun fra tre til sju prosent av foretakene som mener at FoU-institusjonene har kommet med viktige bidrag til innovasjonsprosessen.

For hurtigvoksende foretak er det dermed primært en utstrakt samhandling med andre foretak som frembringer de nyskapende elementene som sikrer dem kontrakter og økende markedsandeler i krevende markeder. Innovasjon skjer primært gjennom utstrakt kunnskapsdeling i tette relasjoner mellom kunder og leverandører og i mer sporadisk samarbeid med andre kompetansemiljøer, deriblant FoU-miljøer i inn- og utland. For de aller fleste er nærhet til den viktigste samarbeidspartneren viktig.

For disse foretakene er det dermed slik at det *ikke* er kunnskapsprodusenter innenfor forsknings- og utdanningsysteme-

met som er de viktige leverandørene av ny kunnskap, slik det fremheves i toneangivende modeller for regionale eller nasjonale innovasjonssystemer. Ny kunnskap og derav innovasjoner skapes primært i dialog og tett samarbeid mellom kunder og produsenter eller produsenter imellom. I denne prosessen er det primært kombinasjonen av ny og gammel kunnskap og hurtig diffusjon og adopsjon av ny, men eksisterende kunnskap som er kjernen. Forsknings- og utdanningssektoren spiller primært en viktig rolle som leverandør av kunnskap implementert i hodet på nyutdannede kandidater, noe som styrker foretakenes evne til å absorbere og anvende ny kunnskap.

Behovsorientert innovasjon

Et annet viktig poeng med relevans for forskningspolitikk, er at svært mye av vekstkraften bak de hurtigvoksende foretakene ligger i deres evne til fleksibelt å tilpasse sine produkter eller tjenester til kundenes spesifikke behov. De er spesialister i å «lese» markedets behov i forkant og tilby løsninger som hjelper →

“Forsknings- og utdanningssektoren spiller primært en viktig rolle som leverandør av kunnskap implementert i hodet på nyutdannede kandidater”

kunden med å forbedre produktiviteten eller løse tekniske eller organisatoriske problemer. Dette medfører at selv om et hurtigvoksende foretak er en industriell produsent, vil viktige elementer av deres leveranser ha karakter av problemløsning og tjenester heller enn produksjon av rene komponenter eller utstyr. Mange hurtigvoksende foretak er også spesialister i å forstå konsumentatferd og derav tilby butikk-konsepter eller opplevelser som treffer et kjøpesterkt, konsumfokusert publikum. Dette er også grunnen til at svært mange hurtigvoksende foretak er å finne i tjenestesektoren, ikke i industriell produksjon.

Behov for ny innretning av innovasjonspolitikken

Tjenesteinnovasjoner er av en annen karakter enn den formen for FoU-drevet innovasjon som forskningspolitikken gjerne fokuserer på. Tjenesteinnovasjoner har mer fokus på inkrementell innovasjon, de er ofte kunde-drevet og er vanskeligere å måle enn det som gjelder for produkt- og prosessinnovasjoner i industrien. Innovasjonssystemene innenfor tjenesteproduksjon fungerer på et annet vis enn det som er rådende modell for dagens innovasjonspolitik, og vi vet generelt mindre om innovasjonsprosesser i tjenestesektoren enn vi vet om industriell innovasjon.

Hurtigvoksende foretak er interessante som studieobjekt fordi de kan hjelpe oss å forstå noen av mekanismene bak økonomisk vekst og nyskaping i et samfunn som i høy grad er basert på tjenesteproduksjon. De er også et viktig signal om at det er behov for en vridning av innovasjonspolitikken mot større vekt på samhandling i nettverk og mer fokus på tjenesteinnovasjoner.

Artikkelen bygger på: Vatne, E. 2009, Gasellers liv og virke. Hurtigvoksende foretaks rolle i norske regioner. Rapport 20/09. Bergen, SNF.

Dobloug, T.A. 2012, Høyvekstbedrifter og regionale finansieringssystemer. Meddelanden från Lunds Universitets Geografiska institution. Avhandlingar II. Lunds Universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten.

Bastesen, J. & Vatne, E. 2010, Hurtigvoksende foretak – en regionalpolitisk drøm? Plan, nr. 1/2010, s. 22-25

Innovative vekstforetak – ny innovasjonsindikator med trang fødsel

EU arbeider med å utvikle en hovedindikator for den europeiske økonomiens evne til å realisere innovasjoner. Valget er falt på andelen innovative vekstforetak i økonomien. Denne artikkelen redegjør for bakgrunn, prosess og status i arbeidet.

SVEIN OLAV NÅS,
seniorrådgiver,
Norges forskningsråd
sno@forskningsradet.no

ESPEN SOLBERG,
spesialrådgiver, NIFU
espen.solberg@nifu.no

Som ledd i EU-kommisjonens arbeid med Europe2020-satsingen er det etablert en serie indikatorer som skal benyttes til å overvåke framdrift og måloppnåelse i medlemslandene. Forskning og innovasjon er én av fem hovedsatsinger, og her har kommisjonen så langt falt ned på FoU som andel av BNP som hovedindikator. Til tross for at EU nærmest har stått på stedet hvil i forhold til 3-prosentmålet fra 2000, har de altså valgt å beholde målsettingen og forskyve fristen fram til 2020. Samtidig har det vært klart at 3-prosentmålet skal suppleres med en hovedindikator som bedre gir uttrykk for medlemslandenes evne til å realisere innovasjoner

– avgrenset til næringslivet. Prosessen med å utvikle denne indikatoren har imidlertid vært langdryg og vanskelig.

Opgaven ble først gitt til et ekspertutvalg som på kort tid skulle komme opp med forslag til en egnet hovedindikator for innovasjon. Utvalget vurderte fire allerede etablerte indikatorer som mulige kandidater; 1) arbeidsproduktivitet, 2) patenter som andel av BNP, 3) andel sysselsatte i kunnskapsintensive næringer og 4) eksport av medium-høyteknologiske produkter. Selv om alle disse indikatorene belyser viktige sider ved innovasjon, ble ingen av dem vurdert som en egnet hovedindikator. Dette illustrerer hvor problematisk det er å måle innovasjon med én enkelt indikator. Utvalget valgte derfor å

anbefale en indikator som foreløpig ikke finnes, nemlig andel innovative vekstforetak i økonomien som helhet.

Dermed slo man to fluer i en smekk; faktisk effekt var sikret gjennom å fokusere på effekt, og man fokuserte på de innovative foretakene. Slik fikk man HGIE-indikatoren, «High Growth Innovative Enterprises».

Tanken var nok god, men utfordringene med å definere vekstmål og særlig det å identifisere de innovative foretakene viste seg å være store. For vekstdelen ser problemet ut til å være løsbart ved at man benytter foretaksregistre til å identifisere foretak med stor vekst i sysselsettingen. Det er likevel ikke bare enkelt; skal alle foretak være med, eller bare de som er av

“utfordringene med å definere vekstmål og særlig det å identifisere de innovative foretakene viste seg å være store”

EU-kommisjonærene Maire Geoghegan-Quinn (Research, Innovation and Science) og Antonio Tajani (Industry and Entrepreneurship) presenterte i fellesskap resultater fra Innovation Union Scoreboard 2011 i Brussel i februar i år.

“Fra innovasjonshold er dette kraftig kritisert, med henvisning til at innovasjon finnes i alle næringer, også i næringer hvor FoU ikke har den samme prominente plass”

en viss størrelse? Denne avgrensningen er vesentlig, ettersom man raskt får store vekstrater i enmannsforetak. Hvilke næringer skal inkluderes? Hvilke vekstmål skal settes, 10, 20 eller 30 prosent for å kvalifisere som vekstforetak – og skal det gjelde fra år til år eller over flere år – og da som årlige gjennomsnitt? I skrivende stund er ikke den endelige løsningen publisert, men det ligger an til at en setter en nedre grense på 10 sysselsatte, med en form for glidende gjennomsnitt over flere år, og med 10 prosent som nedre grense for vekstforetak.

For identifikasjon av innovative foretak har utfordringene vært enda større. Det største problemet består i at det ikke finnes informasjoner om innovasjonsaktivitet som dekker hele populasjonen av foretak. De datakildene som eventuelt kan brukes, er i hovedsak utvalgsbaserte spørreundersøkelser. Dermed blir det ikke mulig å definere indikatoren med utgangspunkt i de enkelte foretak slik den opprin-

nelige intensjonen var. Løsningen ser derfor ut til å bli å definere enkeltbransjer som mer eller mindre innovative og konstruere den endelige indikatoren som en kombinasjon av enkeltforetak med høy vekst som samtidig tilhører en bransje som er karakterisert som innovativ.

En slik løsning har vært møtt med betydelig kritikk fordi den synes å reproducere det velkjente skillet mellom såkalte høy- og lavteknologiske bransjer. Dette skillet er nemlig basert på FoU-intensitet i de ulike bransjene. Fra innovasjonshold er dette kraftig kritisert, med henvisning til at innovasjon finnes i alle næringer, også i næringer hvor FoU ikke har den samme prominente plass. Denne delen av problemet ser ut til å være vanskelig løsbart. Men en mulig nyansering av hvordan bransjene karakteriseres kan forhåpentligvis oppnås ved å trekke inn andre forhold enn FoU-intensitet når bransjene karakteriseres. Til å gjøre dette arbeidet har kommisjonen trukket på Eurostat og OECD,

men det er foreløpig ikke offentliggjort noen endelig konklusjon. OECD leverte et betydelig arbeid som både trekker inn FoU, resultater fra innovasjonsundersøkelsene (CIS) og informasjon om kompetansenivået til de ansatte for å klassifisere bransjene. En rekke vanskelige avveininger ble imidlertid overlatt til kommisjonen. Det gjelder hvordan de ulike kjennetegnene ved bransjene vektet sammen og brukes og ikke minst hvor snevert eller bredt man velger å avgrense bransjene. Avgrensningen av bransjene har stor betydning, slik vi har sett i sammenligninger av norsk næringsliv med andre land. Datatilgang legger imidlertid begrensninger på hvor detaljert man kan gå til verks. Det vil være næringsklassifikasjonen NACE som legges til grunn for inndelingen.

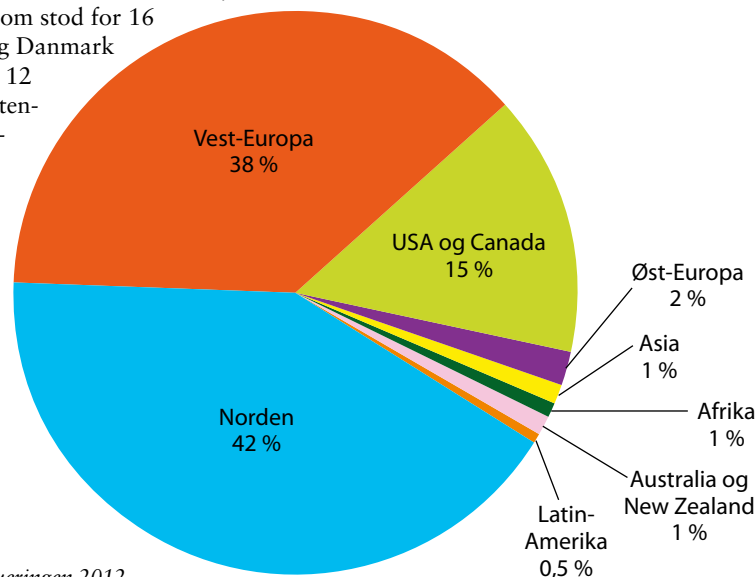
Det ligger an til en endelig beslutning før sommeren, og Norge ligger godt an til å produsere indikatoren. I Norge er det SSB som står for innhenting og levering av nasjonale data. Det er allerede gjennomført datainnhenting fra Norge og EU-medlemslandene for å teste ut tilnærmingen og samtidig etablere en referanse for i framtiden å kunne vurdere endring i forhold til utgangspunkt. Så gjenstår det å se om dette virkelig blir et godt verktøy for å fremme innovasjonsbasert vekst fram mot 2020. 📍

Utenlandske medlemmer av doktorgradskommisjoner – hvor kommer de fra?

Den sakkyndige bedømmelseskomiteen som skal bedømme doktorgradsavhandlingen, prøveforelesningen og disputasen, skal ha minst tre medlemmer. Ifølge universitets- og høyskolerådets veiledende forskrift skal minst én av disse komme fra utlandet. Data indikerer at kravet til utenlandsk ekspertise i bedømmelseskomiteene i hovedsak blir oppfylt i praksis. I 2010 ble det gjennomført 1184 disputaser ved norske læresteder. I forbindelse med evalueringen av ph.d.-utdanningen har NIFU kartlagt innslaget av utlendinger i komiteene, basert på e-postadresser. I alt 1615 komitémedlemmer hadde e-postadresse i et annet land enn Norge. Forholdstallet mellom antall utlendinger og antall disputaser viser at mange komiteer har mer enn én utenlandsk sakkyndig. Blant de fire «gamle» universitetene, var forholdstallet i 2010 høyest for Universitetet i Oslo (1,5) og lavest for Universitetet i Tromsø (1,1). Vel 40 prosent av de utenlandske komitémedlemmene hentes fra de nordiske land og i underkant av 40 prosent fra Vest-Europa for øvrig. USA og

Canada bidrar med 15 prosent av de sakkyndige, mens bare 5 prosent kommer fra andre deler av verden.

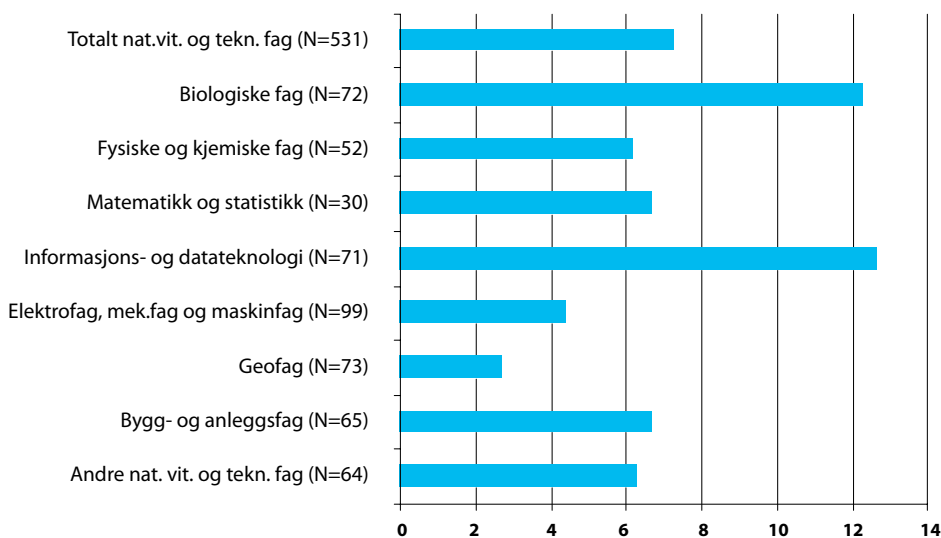
Hver fjerde utenlandske sakkyndige ble hentet fra Sverige. Dette er en betydelig høyere andel enn land nummer to, Storbritannia, som stod for 16 prosent. USA og Danmark bidro hver med 12 prosent av de utenlandske komitémedlemmene.

Kilde: Ph.d.-evalueringen 2012

Høy ledighet blant kandidater med mastergrad i data- og informasjonsteknologi

Andel arbeidsledige av arbeidsstyrken blant kandidater med mastergrad i naturvitenskap og tekniske fag. Foreløpige tall.

Det hevdes ofte at det er høy etterspørsel i arbeidsmarkedet etter kandidater med master i naturvitenskap. Foreløpige tall fra NIFUs undersøkelse av nye kandidaters arbeidssituasjon et halvt år etter eksamen viser likevel at drøyt sju prosent av denne kandidatgruppen er arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Men det er stor variasjon mellom de ulike faggruppene. Ledigheten er på 2 prosent blant kandidater i geofag, mens biologer og kandidater med mastergrad i data- og informasjonsteknologi har en ledighet på 12-13 prosent. Biologer har tradisjonelt hatt høyere ledighet enn andre naturvitere, mens ledigheten blant kandidater med mastergrad i data- og informasjonsteknologi har svingt med konjunktorene. Det kan derfor synes noe overraskende at det i 2011 er så høy ledighet i den sistnevnte gruppen.

Kilde: Jannecke Wiers-Jenssen: Kandidatundersøkelsen 2011. Første resultater. NIFU Arbeidsnotat 5/2012.

Få land kutter forskningsbevilgningene i den økonomiske krisen

Har den økonomiske krisen ført til kutt i forskningsbevilgningene? Så langt ser svaret ut til å være nei. Ifølge nye internasjonale tall for FoU over statsbudsjettene (Government budget appropriations or outlays on R&D, GBAORD) er det få tegn til dramatiske forskningskutt. De aller fleste land i Europa har vekst i bevilgningene også etter 2008. Flere land har faktisk sterkere vekst i årene etter 2008 enn i årene forut for krisen, trolig som følge av at forskning har inngått i de mange «krisepakkene». Figuren viser gjennomsnittlig årlig vekst i offentlige forskningsbevilgninger for utvalgte land i treårsperiodene før og etter finanskrisen.

Det er oppsiktsvekkende at et kriserammert land som Portugal opprettholder

veksten i forskningsbevilgningene også etter 2008. Spania hadde en kraftig vekst fram til 2008, men dette er snudd til en svak nedgang i årene etter krisen. Også i Irland er veksten før krisen snudd til nedgang. Italia og Storbritannia er øvrige land med nedgang i FoU-bevilgningene etter 2008. Disse landene hadde også en svak utvikling i treårsperioden før krisen.

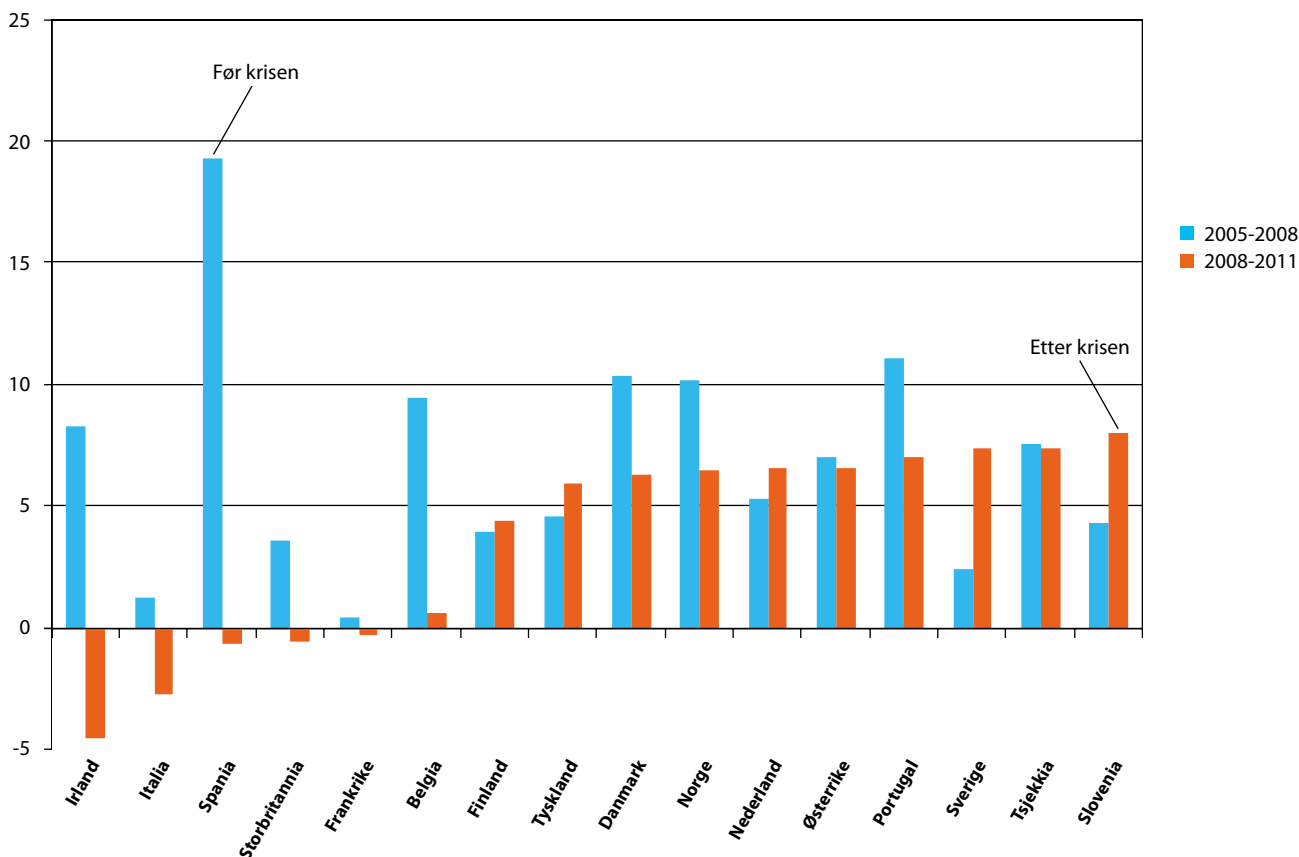
Blant de nordiske landene har Sverige hatt den sterkeste veksten gjennom krisen, etterfulgt av Norge, Danmark og Finland. Sterkest vekst de siste tre årene finner vi i Tsjekkia og Slovenia. I Europa er det nå fire land hvor de offentlige FoU-bevilgningene ligger på eller over 1 prosent av BNP; Portugal, Finland, Danmark og Island. I Norge utgjør FoU-bevilgningene

over statsbudsjettet 0,8 prosent av BNP.

Selv om FoU-bevilgningene stort sett har vært skjermet fra kutt så langt, tyder uoffisielle signaler på at flere land kan bli nødt til å kutte i forskning fra og med 2012. Internasjonale sammenlikninger av FoU over statsbudsjettet må dessuten brukes med forbehold, bl.a. fordi budsjett- og bevilgningssystemene varierer fra land til land. Ser man primært på utviklingen, som i denne oversikten, gir tallene likevel en god indikasjon på trendene i myndighetenes prioritering av FoU.

Den internasjonale utviklingen i offentlig FoU-innsats vil bli nærmere beskrevet i Indikatorrapporten 2012 (foreløpig versjon tilgjengelig på nettet fra 1. juli).

FoU-bevilgninger over statlige budsjetter, utvalgte europeiske land 2005-2008 og 2008-2011. Gjennomsnittlig årlig utvikling (løpende priser). *)

*) Pga. usikkerhet rundt omregning til kjøpekraftspariteter (PPP) i den aktuelle perioden er det her brukt nominell vekst i nasjonal valuta.

Kilde: OECD MSTI 2011:2

Norges forskningsråds bevilgninger 2006-2011

Forskningsrådets utgifter fordelt på virkemidler. Mill. kr.						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Brukerstyrte innovasjonsprogrammer	830	842	929	1 013	1 089	979
Grunnforskningsprogrammer	236	287	260	248	257	173
Handlingsrettede programmer	613	648	727	781	835	917
Store programmer	831	966	1 039	1 179	1 317	1 343
Fri prosjektstøtte (FRIPRO)	481	500	515	460	480	521
Basisbevilgninger	684	703	718	820	853	885
Sentre (SFF/SFI/FME)	130	300	331	531	540	578
Vit. utstyr, databaser, samlinger	54	64	46	194	271	265
Internasjonale tiltak	282	296	291	271	303	322
Annet*	1 190	1 046	899	972	1 016	1 088
Totalt	5 334	5 655	5 759	6 474	6 964	7 075

I 2012 ble Kunnskapsdepartementets bevilgning til Forskningsrådets ordning for Fri prosjektstøtte (FRIPRO) økt med 100 mill. kr. Bevilgningene som fordeles i tilknytning til ordningen, øker i 2012 med ytterligere 100 mill. kr, dvs. i alt 720 mill. kr, som følge av det såkalte «Fellesløftet» som innebærer at universitetene samlet skyter til 100 mill. kr over eget budsjett til finansiering av søknader fra egen institusjon som fikk høy score på den faglige vurderingen uten å få bevilgning innenfor Forskningsrådets ordinære budsjetttramme for ordningen.

*Kategorien Annet omfatter bl.a. virkemidler som Yngre fremragende forskere (YFF), Strategisk høyskoleprogram (SHP), Nærings-ph.d., FORNY (kommersialisering av FoU-resultater) og VRI (forskning og innovasjon i norske regioner).

Kilde: Forskningsrådet i tall. Prosjekt-, bevilgnings- og søknadsstatistikk for Norges forskningsråd i 2011 (Norges forskningsråd, 2012).

Bli abonnent på Forskningspolitikk – gratis!

Forskningspolitikk er et åpent og uavhengig organ for fagbasert analyse og debatt om forskning, høyere utdanning og innovasjon. Bladet skal bidra til å fremme en bred og kvalifisert debatt på feltet. Det har stoff fra og om Norge og andre nordiske land. Det kommer ut fire ganger i året (mars, juni, september, desember). Forskningspolitikk utgis av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og høyere utdanning, med støtte fra Norges forskningsråd. Bladet redigeres i tråd med Redaktørplakaten.

Abonnement på bladet er gratis, og kan fås ved å sende navn og adresse til fpol@nifu.no eller til Forskningspolitikk, NIFU, postboks 5183 Majorstuen, 0302 Oslo. Du kan også ta kontakt på tlf + 47 22 59 51 82. Digital versjon av siste og tidligere nummer av bladet finnes på www.fpol.no.

Alle partier i Folketinget støttet beslutningen om at nedlægge Teknologirådet

TEKNOLOGIRÅDET GENOPSTÅR SOM ERHVERVSDRIVENDE FOND

I november 2011 vedtog den danske regering med forligsparter at nedlægge Teknologirådet som en del af aftalen omkring fordeling af forskningsreserven for 2012. Beslutningen står ved magt på trods af betydelig mobilisering af både dansk og international støtte til Teknologirådets aktiviteter, herunder fra EPTA (European Parliamentary Technology Assessment) netværket, tidsskrifterne «Science» og «Nature» og en lang række danske aktører, samt markante tilkendegivelser af opbakning til Teknologirådet i høringsfasen forud for lovens vedtagelse. Teknologirådets aktiviteter vil imidlertid fremover blive videreført af en erhvervsdrivende fond, «Fonden Teknologirådet», der også får den tidligere sekretariatschef for Teknologirådet, Lars Klüver, som direktør. Mens Fondens opgavesammensætning nærmest er sammenfaldende med Rådets, med fokus på udredninger og vurderinger af teknologiers samfundsmæssige konsekvenser og med vægt på formidling og dialog omkring teknologiudvikling, er vilkårene derimod ændret. Den nye «Fonden Teknologirådet» skal operere på markedsvilkår, og bliver dermed i (endnu) højere grad afhængig af projektsalg. Der er, også blandt de danske folketingspolitikere, enighed om, at der er et samfundsmæssigt behov for de kompetencer, Teknologirådet har oparbejdet siden midten af 1980'erne. Fremtiden vil vise, om der også er et marked? Folketinget vil i den nærmeste tid afklare, om fonden skal have en særlig status, så Teknologirådets arbejde indenfor parlamentarisk teknologivurdering kan fortsættes i en eller anden form.

AARHUS-ERKLÆRINGEN OM VITENSKAPELIG EKSELLENS

Under det svenske EU-formannskap i annet halvår 2009 ble den såkalte Lund-erklæringen om europeisk forskning lagt fram. Dens hovedbudskap var: «Europe must focus on the Grand Challenges of our time». Under det danske formannskap første halvår 2012 har vi nå fått Aarhus-erklæringen. Den har tittelen «Investing in excellence – Preparing for tomorrow» og ble lagt fram i forbindelse med konferansen «Excellence2012. Excellence Revisited – The Value of Excellence» som fant sted på Aarhus Universitet 20. april i år. Erklæringen handler, som tittelen antyder, om den andre hovedpilar i EUs forsknings- og innovasjonspolitik – vitenskapelig eksellens (den tredje hovedpilaren er industrielt lederskap/innovasjon). Erklæringen gir uttrykk for stor tillit til og høye ambisjoner for fremragende europeisk forskning. I erklæringen heter det bl.a.: «Europe should be the scene for scientific breakthroughs that open up for unforeseen opportunities for humankind... Excellence remains essential to the future of Europe... Excellence is the essential foundation that secures the development and availability of human capital to meet the needs of the future».

© Jens Hage • www.hage.dk • hage@hage.dk

TERROR MOT FORSVARSFORSKNING OG NANOTEKNOLOGI

En gruppe som kaller seg Olga Cell of the Informal Anarchist Federation International Revolutionary Front, synes å stå bak et skuddattentat i begynnelsen av mai i år mot lederen av et atomenergilaboratorium under det store italienske romfarts- og forsvarskonsernet Finmeccanica. Gruppen begrunner sitt angrep i sterkt anti-teknologiske ordelag: «Science in centuries past promised us a golden age, but it is pushing us towards self-destruction and total slavery,» uttaler gruppen i et brev til avisen Corriere del Sera, der de påtar seg ansvaret for attentatet. Gruppen hevder også at den står bak en brev bombe til sveitsiske Swissnuclear i april 2011, og planene om en aksjon rettet mot IBMs nanoteknologilaboratorium i Zurich tidligere samme år. Gruppen kan også være koplet til dem som står bak to brev bomber til nanoteknologilaboratorier ved universiteter i Mexico i 2011, og den hevder også at den står bak sabotasje mot jernbanesignaler i Bristol i Storbritannia i mai i år, rettet mot det britiske forsvarsdepartement og industri tilknyttet forsvaret i området. Kilde: Nature, 31. mai 2012, s. 561

B

NORGE P.P. PORTO BETALT

FORSKNING FOR FORANDRING

Av kunnskapsminister Kristin Halvorsen

Vi trenger kunnskap. Resultater fra forskning og innovasjon utgjør en viktig del av løsningen på de samfunnsutfordringene vi står overfor, både nasjonalt og globalt. Utdanning, forskning og innovasjon innen alle samfunnsområder er grunnsteinene i det samfunnet vi har og for det samfunnet vi ønsker oss i fremtiden. Den rødgrønne regjeringen har bidratt til 27 prosent realvekst for FoU i perioden 2005-2012.

For kort tid siden presenterte Kunnskapsdepartementet *Forskningsbarometeret 2012*. Vi kan glede oss over et høytrykk i den grunnleggende kunnskapsstrukturen: Det er positiv utvikling innen høyere utdanning, doktorgrader, forskningssamarbeid og publiseringer. Jeg ser likevel grunn til å følge nøye med på utviklingen i siteringer fra norsk forskning, som ikke har økt på samme måte. Instituttsektoren utgjør barometerets spesialtema i år, og her er det mange tegn på en positiv utvikling i forhold til kvalitet og relevans. Forskningsinstituttene er vår internasjonale spydspiss og den viktigste leverandør av anvendt forskning i Norge. Betydelige variasjoner mellom instituttene gir imidlertid grunn til å spørre om sektoren har et utnyttet potensial når det gjelder effektivitet og resultater. Mange institutter kan oppnå enda høyere nivå av kvalitet og relevans. Jeg mener det også er grunn til å

stille spørsmål ved at mange av instituttene forsker på tema knyttet til de offentlige samfunnsoppgavene, men kanskje utnytter ikke de offentlige aktørene de mange mulighetene et aktivt samspill med forskningsmiljøene kan gi. Her må vi arbeide for bedre kunnskapsflyt!

Men vi finner også lavtrykk: Næringslivets FoU-innsats har gjennom en periode vokst, men trenden kan nå se ut til å være avtagende. I et samfunn som vårt er vi avhengig av et næringsliv som evner å utnytte og utvikle forskningsbasert kunnskap.

Kunnskapsdepartementets tilstandsrapport *Høyere utdanning 2012* ser særlig på universitets- og høyskolesektoren. Ett gledelig resultat jeg vil trekke fram, er at både antall studenter og forskningsproduksjonen har økt ved de aller fleste institusjonene. Det er svært positivt at institusjonene lykkes med både forskning og utdanning. God kobling mellom forskning og utdanning er avgjørende.

I 2013 skal denne regjeringen legge fram en ny forskningsmelding. Vi har fått innspill til hvordan vi best kan utnytte de ressursene vi investerer i forskning, høyere utdanning og innovasjon, hvordan vi kan stimulere til enda bedre flyt av kunnskap og kompetanse, og hvordan vårt nasjonale system og virkemidler bør innrettes for å møte den stadig sterkere internasjonaliseringen. I den nye meldinga vil jeg bygge på baro-

Foto: Rune Kongsø

Kristin Halvorsen (SV) er norsk kunnskapsminister siden 20. oktober 2009. Fra mars i år omfatter hennes ansvar i tillegg til barnehager, grunnskole og videregående opplæring også høyere utdanning og forskning, etter at Tora Aasland da gikk av som minister for forskning og høyere utdanning.

meterfunnene og på de mange nyttige og kloke innspillene jeg har fått og fortsatt vil få i det videre arbeidet for å øke kvaliteten i norsk forskning.

Vitenskapsåret 2011 ga oss mange gode eksempler på hvor viktig samspill mellom ulike mennesker, miljøer og kompetanser er for kreativitet og nyskaping. Norge har i 2012 formannskapet i Nordisk ministerråd, og temaet for formannskapet er velferdsmodellen i et nordisk perspektiv. Her vil jeg nettopp legge vekt på hvordan kunnskap som et resultat av dette samspillet legger grunnlaget for en nyskape, bærekraftig velferdsstat. Det er i kunnskap vi må investere for å sikre vekst og velferd i Norden, og i Norge, framover.